

Dofinansowano ze środków Narodowego Centrum Kultury w ramach Programu „Bardzo Młoda Kultura 2016-2018”

Projekt zrealizowany przy wsparciu Województwa Zachodniopomorskiego w ramach Programu „Morze Kultury”.

Raport z badań diagnostycznych.

Edukacja kulturowa w województwie zachodniopomorskim

Autorzy: dr Maciej Kowalewski (kierownik zespołu), dr Regina Thurow, mgr Agata Caban

Spis treści

1.	Wstęp.....	3
1.1.	Program badań diagnostycznych	4
2.	Specyfika województwa zachodniopomorskiego, czyli regionalny kontekst edukacji kulturowej.	5
2.1.	Wprowadzenie	5
2.2.	Dotychczasowe badania nad edukacją kulturową w województwie	6
2.3.	Kultura i oświata w województwie zachodniopomorskim. Analiza danych zastanych	7
3.	Edukacja kulturowa w województwie zachodniopomorskim. Szczegółowe ustalenia badawcze	10
3.1.	Aktywni nauczyciele – edukacja kulturowa w sektorze oświaty.....	10
3.2.	Animatorzy, pracownicy kultury, nauczyciele... Podmioty i edukatorzy kultury.....	12
3.3.	Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie – badane podmioty	14
3.4.	Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie – osoby fizyczne	20
3.5.	Formy i obszary współpracy	23
3.6.	Zasoby i deficyty	24
4.	Studium przypadku: edukacja kulturowa w świetlicach wiejskich.....	25
4.1.	Co to są świetlice wiejskie?	25
4.2.	Główne modele funkcjonowania świetlic.....	26
4.3.	Edukacja kulturowa w świetlicy wiejskiej	27
4.4.	Problemy świetlic wiejskich w organizowaniu edukacji kulturowej	29
5.	Wnioski i rekomendacje	30

1. Wstęp

Zachodniopomorskie Forum Kultury projektem EKDUS włączyło się w ogólnopolski program Bardzo Młoda Kultura (BMK). Celem tego wieloletniego programu Narodowego Centrum Kultury jest **wspieranie edukacji kulturowej**. Operatorem projektu w woj. zachodniopomorskim jest Złocieniecki Ośrodek Kultury. Partnerzy główni i stowarzyszeni projektu EKDUS to: Goleniowski Dom Kultury w Goleniowie, Stowarzyszenie Edukacyjno-Społeczno-Kulturalne Teatr Brama – Goleniów, Darłowski Ośrodek Kultury im. Leopolda Tyrmanda, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Kaliszu Pomorskim, Kamieński Dom Kultury w Kamieniu Pomorskim, Ośrodek Teatralny Kana w Szczecinie, Stowarzyszenie Białe Zdrój, Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Pełczycach, Sławieński Dom Kultury, Gminny Ośrodek Kultury Sportu i Turystyki w Wierzbnowie. Wspólnie z partnerami pracujemy nad wspieraniem współpracy podmiotów kultury i edukacji oraz zbudowaniem zwartej oferty edukacyjnej. EKDUS ma być platformą wymiany doświadczeń między przedstawicielami organizacji pozarządowych, instytucji kultury, szkół, władzami samorządowymi, artystami, nauczycielami, pedagogami, rodzicami, opiekunami dzieci i młodzieżą z województwa zachodniopomorskiego.

Edukacja kulturowa czy kulturalna?

Przyzwyczajeni do pojęcia "edukacja kulturalna" patrzą z dystansem na pojęcie "edukacji kulturowej". Chodzi tu o coś znacznie więcej, niż tylko zmianę przymiotnika: nowe ujęcie zwraca mocniej uwagę na relacyjny charakter kultury i potrzebę wszechstronnej edukacji. W dotychczasowym ujęciu, edukacja kulturalna (obejmująca edukację artystyczną i estetyczną) była nauką kultury, „w szczególności kultury wysokiej, u której podstaw leży poznanie kanonu dzieł” (Jagodźńska 2013: 327). Celem tak rozumianej edukacji kulturalnej było przygotowanie do tradycyjnie rozumianego uczestnictwa w życiu kulturalnym. To uczestnictwo w ostatnich latach zaczęło się wyraźnie zmieniać, powodując że nauka „udziału w życiu kulturalnym” przestała wystarczać do rozumienia współczesnego świata kultury.

W wydanym przez Centrum Praktyk Edukacyjnych specjalnym "Poręczniku" poświęconym temu zagadnieniu czytamy, że edukacja kulturowa jest „pojęciem na tyle szerokim, aby objąć działania edukacyjne, dotyczące: zarówno kultury artystycznej, jak i życia codziennego; tradycyjnych, jak i nowych mediów; sfery symbolicznej, jak i materialnej; tego, co interesuje wielu ludzi na świecie, jak i tego, czym fascynują się tylko mieszkańcy konkretnego miejsca na ziemi; zarówno kultury własnej, jak i kultur innych. Kultura jest formą naszego bycia wśród innych i sposobem angażowania się w sensowne relacje” (Skutnik 2014:15). Edukacja do tak rozumianej kultury pozwala na zdobycie umiejętności "interpretowania i rozumienia działań własnych, jak i innych podmiotów” (Kosińska 2014: 173). A zatem edukacja kulturowa to nie tylko wiedza i rozumienie kultury, ale także: przeżywanie, współuczestniczenie, podejmowanie relacji z innymi.

Więcej na ten temat zob. także http://zamek.poznan.pl/fotki/CPE_porecznik_interaktywny.pdf

Częścią tego zadania jest stworzenie mapy wiedzy o ludziach i podmiotach zajmujących się edukacją kulturową: interesuje nas wszelka aktywność edukacyjna w obszarze kultury: jej rozumienia, bycia wśród innych i angażowania się w relacje społeczne. Chcemy poznać odpowiedź na pytanie: kto zajmuje się edukacją kulturową w regionie i jak to robi? Zgadza się z założeniami programu BMK, że potrzebna jest na początek diagnoza edukacji kulturowej w naszym województwie, co pozwoli nam na planowanie dalszych działań. Diagnoza nie jest jednak tylko dla nas – jej odbiorcami są przede wszystkim instytucje oświatowe, lokalne i regionalne władze samorządowe, podmioty kultury, operatorzy w innych województwach – słowem wszyscy zainteresowani ulepszaniem i

projektowaniem edukacji kulturowej. Oczywiście, dla tych różnych odbiorców ważne są nieco inne akcenty diagnozy: dla członków sieci BMK ciekawa jest odrębność programu EKDUS i województwa zachodniopomorskiego. Dla osób zajmujących się edukacją kulturową w naszym województwie istotne badanie środowiska, zdiagnozowanie deficytów i potrzeb. Dla organizatorów edukacji kulturowej ważne jest z kolei wskazanie, w jakich obszarach możliwe jest udzielenie wsparcia. Dla badaczy kultury interesujące jest jak można „tłumaczyć” język, procedury i działania uczestników i respondentów w kategoriach słownika programu Bardzo Młodej Kultury.

Po co ta diagnoza jest?

- Aby rozpoznać potrzeby w naszym województwie, na które może odpowiadać edukacja kulturowa (*Co wyróżnia nasz region i jakiej edukacji kulturowej potrzebujemy w województwie zachodniopomorskim?*)
- Aby dowiedzieć się, jaki jest stan edukacji kulturowej w województwie zachodniopomorskim (*Kto się (nie) zajmuje edukacją kulturową w naszym regionie? Do kogo jest adresowana? Za pomocą jakich narzędzi i reguł współpracy udaje się ją realizować? Jakie są zasoby a jakie ograniczenia, jakie są oczekiwania podmiotów zajmujących się edukacją kulturową?*)
- Aby promować edukację kulturową, wspierać środowisko edukatorów i budować pozytywny klimat wokół projektu Bardzo Młoda Kultura w województwie

1.1. Program badań diagnostycznych

Strategia badań diagnostycznych zakładanych przez nas w projekcie EKDUS obejmuje dwa etapy. Etap pierwszy – to diagnoza otwarcia, której celem jest identyfikacja kontekstu regionalnego a także zasobów (instytucji, organizacji i osób) edukacji kulturowej w województwie zachodniopomorskim (i efekt tego etapu badań mają Państwo przed sobą). Etap drugi, to badania zorientowane na działania podjęte już w ramach projektu – i to są nasze działania projektowane na rok 2017 i 2018. W obu etapach obiektem naszych badań są trzy grupy: organizatorzy, wykonawcy i odbiorcy edukacji kulturowej. Organizatorzy edukacji kulturowej to m. in. samorząd lokalny i regionalny, kuratorium oświaty, centra szkoleń animatorów/nauczycieli. Wykonawcy to zarówno podmioty kultury i edukacji (instytucje, domy i ośrodki kultury, placówki oświatowe, organizacje pozarządowe, podmioty zajmujące się edukacją nieformalną) a także osoby fizyczne (nauczyciele, animatorzy, edukatorzy, instruktorzy i pozostali pracownicy podmiotów kultury i edukacji), Natomiast odbiorcy to dzieci i młodzież (ale także inne pokolenia w przypadku projektów międzygeneracyjnych) będąca adresatem edukacji kulturowej, jak i uczestnicy działań projektów realizowanych już w ramach regrantingu projektu EKDUS.

W diagnozie otwarcia zastosowaliśmy następujące metody badawcze:

Analiza danych zastanych (desk research). W badaniu uwzględniliśmy przede wszystkim dane statystyki publicznej (głównie dane GUS), informacje udostępniane przez Kuratorium Oświaty, dokumenty strategiczne województwa oraz dokumenty wytwarzane w trakcie realizacji projektu EKDUS (notatki spotkań zespołu sterującego, dokumentację spotkań ewaluacyjnych), dokumentację konkursową związaną z procedurą regrantingu¹.

¹ Mamy świadomość, że realizowane projekty edukacji kulturowej w ramach programu EKDUS mogą zawierać pewne ograniczenia. Z jednej strony animatorzy mają rozpoznanie lokalnego środowiska i realizowane przez nich działania odpowiadają potrzebom grup docelowych, z drugiej jednak strony wdrażane projekty mogą być powielaniem wcześniejszych schematów, mogą wynikać z dostępności narzędzi a nie potrzeb ich użycia. Traktujemy je zatem jako informacje uzupełniające.

Badania ankietowe. Zgodnie z założeniami projektu BMK w całym kraju operatorzy prowadzili badania ankietowe z wykorzystaniem serwisu webankieta.pl (wcześniej: ankietka.pl). W analizie uwzględniliśmy 125 przypadków² (84 osoby wypełniło ją jako w wersji dla osób prawnych i grup nieformalnych, jako reprezentanci instytucji, organizacji, firmy, szkoły, urzędu lub innego podmiotu, także nieformalnego, działającego w obszarze kultury albo edukacji, natomiast 41 osób w wersji dla osób fizycznych - w swoim imieniu, bądź jako osoba działająca samodzielnie, bądź jako osoba zatrudniona w instytucjach zajmujących się edukacją lub kulturą, albo z takimi instytucjami współpracująca). Link do ankiety dostępny był (i nadal jest) na stronie projektu (www.ekdus.pl), na stronie Kuratorium Oświaty, ale najczęściej docieraliśmy do respondentów dzięki mailingowi. Link do ankiety wysłany został do podmiotów kultury z listy adresowej Urzędu Marszałkowskiego, portalu ngo.pl, oraz do animatorów wskazanych nam przez naszych informatorów. Dzięki pomocy Kuratorium Oświaty i centrów doskonalenia nauczycieli ankieta dotarła także do dyrektorów placówek oświatowych w województwie.

Ponadto prowadziliśmy także rozpoznania wśród organizatorów sfery kultury i sfery oświaty w województwie. Nie miały one charakteru pogłębionych wywiadów, a raczej **zwiadów badawczych**. Prowadzone były na poziomie regionalnym, tj. reprezentującym spojrzenie na „całość” województwa (naszymi rozmówcami byli m. in. pracownicy Urzędu Marszałkowskiego, Kuratorium Oświaty, Zachodniopomorskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli, badacze zajmujący się kulturą w regionie zachodniopomorskim).

2. Specyfika województwa zachodniopomorskiego, czyli regionalny kontekst edukacji kulturowej

2.1. Wprowadzenie

W diagnozie edukacji kulturowej w województwie zachodniopomorskim w pierwszej kolejności chcemy zwrócić uwagę na specyfikę naszego województwa. W międzyregionalnych porównaniach danych statystycznych warto zwrócić uwagę na dwie wielkości, odnoszące się do rozproszenia terytorialnego oraz do postaw gospodarczych. Województwo zachodniopomorskie z liczbą ludności znajduje się na 11 miejscu wśród województw w Polsce 13 miejscu pod względem gęstości zaludnienia. Z kolei na drugim miejscu w kraju (za województwem mazowieckim) nasze województwo znajduje się pod względem liczby podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności³

Pod wieloma względami – co z pewnością stanie się jasne w świetle raportów z innych województw – sytuacja naszego regionu nie jest wyjątkowa. Tutaj, podobnie jak w innych miejscach, edukatorzy kultury zmagają się z podobnymi problemami, pracują na podobnych zasobach i próbują przezwyciężać podobne ograniczenia. **Jednak praca z kulturą lokalną na Ziemiach Zachodnich i Północnych posiada także swoją odmienną charakterystykę.** Historia tego regionu (sama w sobie skomplikowana i co najmniej nieprzepracowana), w zmieniającej się sytuacji politycznej podlega kolejnym napięciom interpretacyjnym. Poszukiwanie „folkloru zachodniopomorskiego” jest zadaniem karkołomnym (choć ostatnio ogłoszono konkurs na „ludowy strój zachodniopomorski”⁴). Brak

² Wypełnianie ankiet dalej jest możliwe w serwisie, co – jak sądzimy - pozwoli na aktualizację danych w kolejnych etapach diagnozy.

³ Vademecum Samorządowca 2015, dane GUS za 2014 rok.

⁴ Konkurs Zachodniopomorskiego Kuratora Oświaty i Archidiecezji Szczecińsko – Kamieńskiej na strój regionalny Pomorza Zachodniego został ogłoszony we wrześniu 2016, a jego celem było "zaprezentowanie przez uczniów swoich pomysłów,

materiałów (w tym przewodników, podręczników) odnoszących się do kulturowej specyfiki regionu, przez co zajęcia z edukacji regionalnej i edukacji kulturalnej odwołujące się do kultur lokalnych/regionalnej jest utrudnione. Z kolei odkrywanie dziedzictwa przeszłości sprzed 1945 roku rodzi czasami wątpliwości i prowokuje argumenty o germanofilii.

W licznych badaniach nad tożsamością regionalną województwa zachodniopomorskiego i jego mieszkańców podkreśla się zarówno postmigracyjny charakter, jak i poczucie peryferyjności, związane z pozostawaniem w „narożniku mapy”. W wyniku splotu warunków historycznych, politycznych i społecznych, kwestie takie jak poszukiwanie tradycji czy też tożsamości (lokalnej, regionalnej) zderzane z koniecznością odniesienia się do materialnego dziedzictwa wcześniejszych gospodarzy tych terenów - ciągle są istotnym elementem dyskusji publicznych. Konieczność wspólnego funkcjonowania w otoczeniu mieszkańców przybyłych tu z różnych regionów – nie tylko Polski – przyczyniła się z pewnością do większej niż w innych regionach kraju otwartości na inne kultury⁵. W badaniach z obszaru nauk o polityce wskazuje się z kolei na buntowniczy charakter regionu (począwszy od wydarzeń gryfickich z początku lat pięćdziesiątych, aż po robotnicze wystąpienia lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych), powiązany ze zdolnością do samoorganizacji, podejmowania ryzyka i do pewnego stopnia działania wbrew istniejącym regułom. Historia regionu po 1945 r. wskazuje nam na trud podjętego przez mieszkańców wysiłku nad stworzeniem od nowa instytucji - w tym instytucji kultury (również na terenach wiejskich).

Specyfika kultury naszego regionu:

„Narożnik mapy”: Peryferyjność, odległość, rozproszenie, mała liczba ludności

Postmigracyjny charakter: szukanie tożsamości i tradycji

Odrębność, śmiałość, ryzyko. Umiejętność samoorganizacji

W naszym województwie – w porównaniu z resztą kraju - jesteśmy znacznie bardziej otwarci na innych i mniej ksenofobiczni. Potwierdzają to m. in. badania Diagnozy Społecznej (2015).

2.2. Dotychczasowe badania nad edukacją kulturową w województwie

Dotychczasowych badań, które pokazywały stan edukacji kulturowej w regionie praktycznie nie ma. Skorzystać możemy jednak z raportów, które zawierają ważne punkty odniesienia do niniejszej diagnozy, a które koncentrowały się na stanie kultury w zachodniopomorskim. Jednym z takich opracowań była przeprowadzona w 2013 roku na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego diagnoza świadomości kulturalnej mieszkańców regionu, ich uczestnictwa w kulturze oraz funkcjonowania instytucji kultury - od opinii pracowników na temat działalności tych instytucji przez kwestie finansowe po praktyki, jakie stosują przy kreowaniu oferty kulturalnej (Szczecin 2013, badanie na zlecenie UM WZP). **W części poświęconej badaniu pracowników instytucji kultury (N=120, PAPI) edukacja kulturalna wymieniana była wśród szans na rozwój kultury w województwie zachodniopomorskim jako jedno z ostatnich wskazań.** W momencie przeprowadzania tamtego badania edukacja nie była zatem traktowana jako potencjał rozwojowy. Chociaż temat edukacji nie należał do wiodących wątków, to i

które odzwierciedlałyby cechy regionu zachodniopomorskiego w aspekcie historycznym, etnograficznym i geograficznym, poszukiwanie symboli łączących wszystkich mieszkańców ziemi zachodniopomorskiej, popularyzowanie historii i kultury Pomorza Zachodniego oraz wyrażanie poczucia więzi z małą ojczyzną, z jej lokalną historią i tradycjami".

Zob. więcej <http://www.kuratorium.szczecin.pl/index.php/nauczyciele-i-dyrektorzy/1737-konkurs-na-stroj-regionalny-pomorza-zachodniego>

⁵ Wskazują na to m. in. badania Diagnozy Społecznej 2015. Częścią tzw. indeksu ksenofobii uwzględnianego w tym badaniu są pytania o stosunek do obcych. 21,4% respondentów z naszego województwa twierdziło, że naszym kraju zbyt wiele mają ludzie obcego pochodzenia, podczas gdy w całym kraju takich osób było 33,3%. Rzadziej także niż w całym kraju mieszkańcy zachodniopomorskiego uważają, że niektóre grupy ludzi nie zasługują na szacunek (tu różnica wyniosła ponad 7 punktów procentowych).

tak znalazły się w rekomendacjach raportu pewne elementy odnoszące się do niej, miały jednak one charakter bardzo ogólnych (żeby nie powiedzieć pustych) zaleceń. np. "Instytucje kultury powinny prowadzić działania edukacyjne skierowane do wszystkich grup wiekowych, od najmłodszych – dzieci i młodzieży, po seniorów. Tylko takie działania mogą przełamać bariery uczestniczenia w kulturze; Działania edukacyjne powinny być także nakierowane na rozpowszechnianie informacji na temat pożądanego sposobu zachowania, w tym odpowiedniego ubioru, jak również powinny informować o samym przebiegu wydarzeń kulturalnych; Działania edukacyjne powinny być także pro-wadzone przez jednostki edukacyjne, począwszy od przedszkoli, a skończywszy na szkołach wyższych. Dzięki takim zabiegom gust odbiorcy jest kształtowany od najmłodszych lat."⁶

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o stan edukacji kulturowej w dotychczasowych analizach sięgnęliśmy również do autorskiego projektu z 2015 roku, w ramach którego badaliśmy kondycję lokalnych środowisk twórczych. Projekt finansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Obserwatorium Kultury zatytułowany był *Nowe role środowisk twórczych: pracownicy socjalni, terapeutyci, doradcy*. Chociaż dotyczył on innej problematyki, w sferze naszych zainteresowań znalazły się kwestie istotne z punktu widzenia edukacji kulturowej: analizy potrzeb lokalnego środowiska, analizy deficytów (problemów społecznych), współpracy między sektorami (instytucjami). Badania wskazywały na trudności współpracy sektora pomocy społecznej i podmiotów kultury – i w jakiejś mierze podobne trudności zdiagnozowaliśmy pochylając się nad współpracą oświaty i sektora kultury w niniejszej diagnozie. Z badań wynikało, że **sektor pomocy społecznej zmagą się podobnymi ograniczeniami współpracy ze sferą kultury, co sektor oświaty. Sfera pomocy społecznej jest podobnie zbiurokratyzowana, podporządkowana licznym centralnym wymogom formalnym, dając jednak czasami szansę na wykazanie się aktywnością zaangażowanym jednostkom.** Podobnie jak nauczyciele robiący czasem „wyłom w systemie”, tak czasem pracownicy socjalni podejmują działania niestandardowe, pozwalające im na angażowanie się w projekty ze sfery kultury i podejmowanie współpracy z animatorami i artystami⁷.

2.3. Kultura i oświata w województwie zachodniopomorskim. Analiza danych zastanych

Województwo zachodniopomorskie znajduje się na czwartym miejscu w kraju pod względem łącznej liczby podmiotów kultury (w liczbach bezwzględnych: łącznie centrów, domów, ośrodków kultury oraz klubów i świetlic).

Tab. 1. Centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice ogółem i wg organizatorów (dane GUS za rok 2015)

	ogółem	sektor publiczny	sektor prywatny
Zachodniopomorskie	350	334	16
Gminy miejskie	37	21	16
Gminy miejsko-wiejskie	203	203	0
Gminy wiejskie	110	110	0
Miasto	93	77	16
Wieś	257	257	0

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS

⁶ <https://kultura.wzp.pl/attachments/article/481/BADANIA%20DWUBIEGUNOWE%20-%20RAPORT.docx>

⁷ Więcej na ten temat zob. http://inkubatorokultury.szczecin.pl/site_media/uploads/dokumenty/raport_28_12.pdf

Mimo że w świetle danych zastanych zdecydowana większość instytucji kultury znajduje się na terenach wiejskich (257, w mieście – 93), to jednak w dokumentach strategicznych dostrzega się konieczność poprawy dostępności do podmiotów kultury i równomiernego nasycenia w ww. placówki na wsi. W Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020, w części poświęconej identyfikacji kluczowych problemów znajduje się wskazanie na „–Niewystarczający dostęp do kultury i instytucji kultury na obszarach wiejskich, pomimo znacznej liczby klubów i świetlic; –Brak mechanizmów wsparcia rozwoju kultury ze środków pozabudżetowych. –Zbyt małą liczbę zdarzeń i działań w sferze tak zwanej kultury wysokiej. –Zły stan bazy materialnej instytucji i o środków kultury; –Niewystarczające dofinansowanie działań w sferze rozwoju kultury i inicjatyw oddolnych na obszarach wiejskich”⁸. Przedstawiając rzecz w pewnym uproszczeniu, można powiedzieć, że **istniejące (niezłe) zasoby i infrastruktura kultury nie zawsze ma związek z dostępnością do kultury i programami (w tym programami edukacji kulturowej) adresowanymi do mieszkańców.**

Zachodniopomorska oświata i kultura w liczbach

Infrastruktura i praktyki kultury z danych GUS (dane za rok 2014):

- Biblioteki i filie, w liczbach ogółem - 374 (miejsce 10. w kraju)
- Księgozbiory bibliotek, w liczbach woluminów ogółem: 6 946 119 (miejsce 9. w kraju)
- Galerie i salony sztuki - liczba obiektów ogółem: 13 (miejsce 9. w kraju)
- Teatry i instytucje muzyczne - liczba jednostek ogółem: 8 (miejsce 10. w kraju)
- Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice - liczba placówek ogółem: 349 (miejsce 4. w kraju)
- Muzea i ich oddziały - liczba obiektów ogółem: 26 (miejsce 14. w kraju)
- Wypożyczenia księgozbioru na zewnątrz w przeliczeniu na 1 osobę: 2.617 (miejsce 4. w kraju)
- Galerie i salony sztuki - frekwencja⁹ na wystawach na 1000 ludności: 46.672 (miejsce 13. w kraju)
- Kina stałe - frekwencja w kinach na 1000 ludności: 966.217 (miejsce 7. w kraju)
- Muzea i ich oddziały - frekwencja odwiedzin na 1000 ludności: 276.954 (miejsce 14. w kraju)
- Domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice - frekwencja na imprezach na 1000 ludności: 1 238.697 (miejsce 6. w kraju)
- Teatry i instytucje muzyczne - frekwencja na przedstawieniach i koncertach według miejsca prezentacji na 10000 ludności: 2 588.533 (miejsce 9. w kraju)

Oświata w liczbach:

- Liczba nauczycieli pełnozatrudnionych: 23 648, niepełnozatrudnieni (na podstawie stosunku pracy): 9 811. Łączna liczba etatów (wg GUS): 19 918,47¹⁰
- Edukacyjne grupy wieku (udział procentowy): 3-6 lat – 17,7%; 7-12 lat (24,1%); 13-15 lat (12,2%); 16-18 lat (13,3%); 19-24 lat (32,6%).
- Na 1 oddział w szkołach podstawowych przypadało 19 uczniów, w szkołach gimnazjalnych - 21, w liceach ogólnokształcących dla młodzieży - 26, w zasadniczych szkołach zawodowych - 15, w średnich szkołach zawodowych i artystycznych – 21

Źródło: Dane GUS za rok 2014 i 2015; system MojaPolis.pl; dane identyfikacyjne szkół i placówek według danych SIO z 30 września 2015 r.: oraz <http://www.polskawliczbach.pl/zachodniopomorskie>

⁸ Strategia rozwoju...

⁹ Wskaźnik frekwencji w danej instytucji mówi o liczbie wizyt odbywających się w danym roku na obszarze województwa w przeliczeniu na 10000 ludności.

¹⁰ Nauczyciele pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni w przeliczeniu na etaty w: przedszkolach (łącznie: przedszkola razem ze specjalnymi, oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego, punkty przedszkolne); szkołach podstawowych (łącznie: dla dzieci i młodzieży razem ze specjalnymi, szkoły podstawowe dla dorosłych); gimnazjach (g. dla dzieci i młodzieży, w tym specjalne); liceach ogólnokształcących (dla młodzieży - w tym specjalne, dla dorosłych); technikach (dla młodzieży - w tym specjalne, uzupełniające dla dorosłych); szkołach artystycznych (niedających uprawnień zawodowych i dających takie uprawnienia, oraz kształcące wyłącznie w zakresie przedmiotów artystycznych) zasadniczych szkołach zawodowych (dla młodzieży - w tym specjalne, dla dorosłych, szkoły specjalne przysposabiające do pracy zawodowej).

Istotną cechą kultury – a ściślej jej społecznego oddziaływania - naszego regionu to kwestia niedostatecznego obiegu wiedzy i praktyk kultury. **Istniejąca wymiana doświadczeń pomiędzy praktykami i przedstawicielami różnych sfer społecznych jest nie tyle efektem jakiegoś działania strategicznego, co raczej spontanicznej aktywności części podmiotów i organizatorów kultury.** Stosunkowo niewielka ilość badań nad sferą kultury w regionie i brak platformy do dzielenia się wiedzą na ten temat, wynika z braku takiej instytucji, która pełniłaby rolę regionalnego obserwatorium kultury. Wciąż nie ma w naszym województwie instytucji gromadzącej praktyki, dokumentację, realizującej badania i tworzącej zasoby wiedzy, prowadzącej szkolenia, kształtującej kadry animatorów. Istniejące opracowania i rozpoznania badawcze są rozproszone, albo nie ma ich wcale. Do pewnego stopnia wypełnia tę lukę Szczeciński Inkubator Kultury, a przez pewien czas wcześniej pełniła tę funkcję instytucja Szczecin 2016.

To co jest pewnego rodzaju ograniczeniem, paradoksalnie może jednak w niektórych obszarach przyczyniać się do pozytywnych efektów, związanych np. z samoorganizacją. Operatorem projektu jest sieć partnerów, a nie centralna wojewódzka instytucja kultury, które zwykle mają nie tylko większe zasoby kadrowe, ale także często bardziej uprzywilejowaną pozycję - co przydaje się np. w lepszym koordynowaniu działań. Z drugiej strony, „decentralizacja” która jest naszym udziałem ma także swoje zalety: niektóre z elementów „punktu dojścia” ministerialnego projektu BMK (takie jak sieciowanie) pojawiły się już na etapie przygotowywania wniosku. To, co jest wartością dodaną programu BMK, a więc konieczność uzgadniania reguł współpracy, równoważenie zaangażowania partnerów, wywiązywanie się z podjętych zobowiązań, komunikacja w zespole – od samego początku stanowiły dla nas istotę pracy nad projektem EKDUS (przynajemy też, że czasami sprawiało nam to niemałe kłopoty).

Zachodniopomorskie Forum Kultury •••••

W 2012 roku sieć ZFK (obejmująca wówczas dziesięć podmiotów kultury z Pomorza Zachodniego) realizowała swój pierwszy, sieciowy projekt "Zachodniopomorskie Forum Kultury. Sieć animatorów w działaniu". Projekt był dofinansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach Programu Operacyjnego Edukacja Kulturalna. Liderem projektu był Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Kaliszu Pomorskim. Polegał na opracowaniu, wdrożeniu i upowszechnieniu przez animatorów z 10 ośrodków kultury na rzecz w miejscowościach o zaburzonym ładzie przestrzennym i społecznym modelu animacji lokalnej „Nowa Kultura”.

W 2013 roku zrealizowaliśmy drugi projekt sieci "Zachodniopomorskie Forum Kultury - sieć animatorów w działaniu ; odsłona druga", którego ideą było wzmocnienie i rozszerzanie współpracy między instytucjami oraz wymiana doświadczeń. Tym razem liderem projektu był Złocieniecki Ośrodek Kultury. Pod kierunkiem ekspertów i trenerów rozwijaliśmy umiejętności animatorów, którzy zgłosili się do projektu. Działania animatorów wspierał Jarosław Perszko – artysta rzeźbiarz, instalator i performer, pod okiem którego animatorzy wypracowali wspólną metodę animacji w przestrzeni publicznej.

EKDUS to trzeci sieciowy projekt Zachodniopomorskiego Forum Kultury przygotowany metodą partycypacyjną w oparciu o wspólnie dyskutowaną analizę potrzeb ośrodków kultury oraz na podstawie bieżącego monitoringu prac sieci.

Nakreślona powyżej sytuacja województwa zachodniopomorskiego (warunków) być może więcej mówi o stanie edukacji kulturowej niż to, co mieliby do powiedzenia na jej temat respondenci. Kwestie ogólniejsze, podejmowane w badaniach operatorów z całej Polski (a więc rozumienie edukacji kulturowej, współpraca animatorów i sektora oświaty) mogą być odnalezione w innych (także wcześniejszych) raportach i analizach, natomiast my chcieliśmy zaprezentować odrębność (ale i podobieństwo) uwarunkowań, w których „zjawia się” projekt BMK. W kolejnych punktach przyjrzymy się szczegółowym wynikom badań, które ten szkic uzupełnią.

3. Edukacja kulturowa w województwie zachodniopomorskim. Szczegółowe ustalenia badawcze

3.1. Aktywni nauczyciele – edukacja kulturowa w sektorze oświaty

Z przeprowadzonych rozpoznaw wynika, że edukacja kulturowa w sektorze oświaty prowadzona jest w następujących formach:

- 1) w szkole podstawowej i gimnazjum realizowana w ramach przedmiotów artystycznych: plastyka i muzyka, a w szkole średniej (LO) w ramach przedmiotu Wiedza o kulturze;
- 2) W ramach przedmiotów, które nie są określane jako artystyczne, natomiast treści w ich ramach odpowiadają rozumieniu edukacji kulturowej. Są to przede wszystkim język polski (w ramach którego prowadzona jest np. analiza tekstów kultury, realizowane są wyjścia na wydarzenia kulturalne, wizyty w instytucjach kultury itd.), historia, geografia (gdzie pojawiają się pewne elementy np. edukacji regionalnej), wiedzy o społeczeństwie (gdzie pojawiają się elementy edukacji obywatelskiej);
- 3) w ramach zajęć pozalekcyjnych - kół zainteresowań (baletowych, plastycznych, tanecznych, fotograficznych itd.). Te finansowane były w ramach tzw. godzin karcianych (mimo zmian w prawie dalej funkcjonują przysłowiowe "dwie godziny" ale już pod inną nazwą) lub bezkosztowo;

Tab. 2. Uczniowie uczestniczący w zajęciach rozwijających zainteresowania i uzdolnienia¹¹. Dane z SIO wg stanu na 31.03.2016 r.

Typ szkoły	liczba uczniów danego typu placówki	Koła artystyczne		Procent jaki stanowią k. artystyczne w stosunku do łącznej liczby kół (w danym typie szkoły)*	Procent uczniów biorących udział w kołach art. w stosunku do liczby uczniów danego typu szkół
LO	28256	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	917	6,4%	3,2%
		Liczba kół	82		
Liceum Plastyczne	312	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	62	50,0%	19,9%
		Liczba kół	7		
Gimnazjum	46 654	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	4636	11,2%	9,9%
		Liczba kół	410		
OSM I st*	888	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	307	29,9%	34,6%
		Liczba kół	59		
OSM II st	287	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	29	23,3%	10,1%
		Liczba kół	20		
OSSP**	96	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	29	45,5%	30,2%
		Liczba kół	5		

¹¹ Oprócz wskazanych kół artystycznych realizowane są także koła przedmiotowe, techniczne, informatyczne, turystyczno-krajoznawcze oraz sportowe.

Szkoła podstawowa	113 305	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	1812	18,1%	16,0%
		Liczba kół	8		
Szkoła policealna	10 163	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	26	12,5%	0,3%
		Liczba kół	2		
Szkoła specjalna przysposabiająca do pracy	462	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	120	30,5%	26,0%
		Liczba kół	29		
Technikum	19829	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	746	7,7%	3,8%
		Liczba kół	76		
Zasadnicza szkoła zawodowa	7501	liczba uczniów biorących udział w zajęciach kół	128	11,4%	1,7%
		Liczba kół	34		

* Sześćioletnia ogólnokształcąca szkoła muzyczna I stopnia

** Sześćioletnia ogólnokształcąca szkoła sztuk pięknych

Źródło: Dane Zachodniopomorskiego Kuratorium Oświaty

W powyższej tabeli zawarto informacje o zajęciach rozwijających zainteresowania i uzdolnienia uczniów. W szkołach (na wszystkich poziomach kształcenia) w województwie istnieje 2056 kół artystycznych, których członkami jest 25128 uczniów. Największy udział kół artystycznych w stosunku do liczby kół innego rodzaju w danym typie szkół/poziomie kształcenia odnotowano (co jest dość oczywiste) w liceach plastycznych i ogólnokształcącej szkole sztuk pięknych. Zaskakujący jest natomiast **najniższy udział kół artystycznych w liceach ogólnokształcących** (6,4% w stosunku do łącznej liczby kół wszystkich rodzajów). W szkole podstawowej w kołach artystycznych bierze udział 16% wszystkich uczniów, w gimnazjach – 9,9%, w technikach – 3,8%, w liceach – 3,2%, natomiast w szkołach policealnych zaledwie 0,3%. Generalnie zresztą **liczba kół oraz uczniów biorących udział w zajęciach kół artystycznych maleje wraz z kolejnymi poziomami kształcenia**.

4) w ramach zajęć o charakterze innowacji pedagogicznych (metodycznych, organizacyjnych lub programowych). Innowacje te prowadzone są: podczas istniejących zajęć edukacyjnych, w ramach godzin dodatkowych lub zajęć pozalekcyjnych. Finansowane są np. w ramach środków własnych (ramach odpowiedniej organizacji szkoły), jako finansowane przez organ prowadzący (w ramach dodatkowych środków finansowych zagwarantowanych przez organ prowadzący);

Interesującym źródłem informacji – przede wszystkim o aktywności nauczycieli realizujących projekty z obszaru edukacji kulturowej jest rejestr innowacji pedagogicznych zgłaszanych do Kuratorium. Innowacje (programowe, metodyczne lub organizacyjne) zgłasza dyrektor placówki na specjalnej karcie; innowacje mogą być realizowane w ramach zajęć pozalekcyjnych (art.42. ust.2pkt2 KN), w ramach zmodyfikowanego programu nauczania lub na zajęciach edukacyjnych. Do realizacji **w roku szkolnym 2015/2016 zgłoszono do Zachodniopomorskiego Kuratorium Oświaty 78 innowacji związanych z edukacją kulturową (co w stosunku do łącznej liczby 290 zgłoszeń stanowi 26,9%)**. Nieco ponad 10% innowacji będzie realizowanych w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych, zdecydowana większość realizowana będzie w szkołach podstawowych.

Zestawienie zgłoszonych innowacji – jeśli traktować je jako źródło danych – ujawnia najistotniejsze problemy z funkcjonowaniem edukacji kulturowej. Przede wszystkim (i jest to oczywiście nie tylko przypadek działań edukacji kulturowej), odwołujemy się głównie do zadeklarowanych celów, a nie do narzędzi czy też osiągniętych efektów. Przykładowo, programowane

zajęcia taneczne mogą w realizacji bardziej koncentrować się ruchu niż na kulturze tańca i sztuce odbioru. Na plan pierwszy wysuwają się trudności z szeroką definicją edukacji kulturowej, w ramach której mieszczą się tak różne projekty jak „ABC dobrego wychowania”, „Mój śpiewający pamiętnik” czy „Młodzi obywatele”. Zastosowana na potrzeby diagnozy klasyfikacja innowacji opiera się właśnie na takiej szerokiej definicji, uwzględniającej zarówno prace uczniów z historią lub przyrodą miejscowości, edukację patriotyczną. Co więcej, jeśli zgodzimy się, że jednym z zadań edukacji kulturowej jest kształtowanie nawyku czytelnictwa, to wszelkie działanie zorientowane na czytanie i pracę z tekstem (a więc np. „książka moim przyjacielem:”) należałoby traktować jako projekty edukacji kulturowej, podobnie jeśli chodzi o zgłębianie wiedzy o kulturze innych krajów (zajęcia prowadzone w ramach tzw. realizowania).

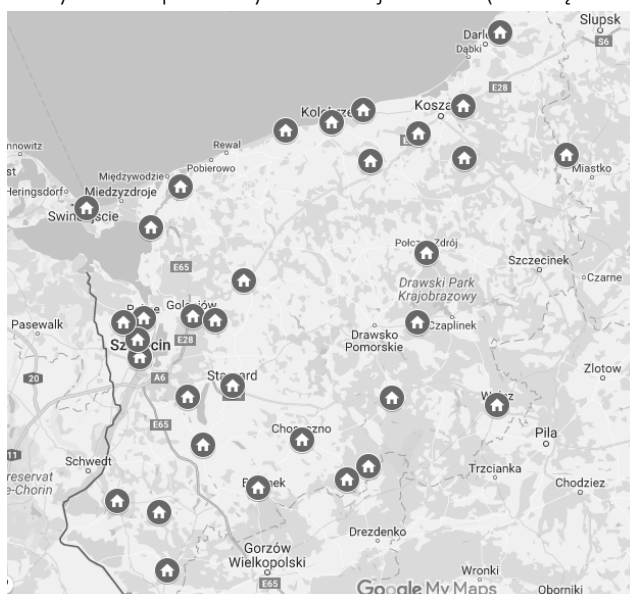
3.2. Animatorzy, pracownicy kultury, nauczyciele... Podmioty i edukatorzy kultury

Oczywiście edukacją kulturową zajmują się nie tylko nauczyciele – jest ona podejmowana zarówno (a w pewnych obszarach przede wszystkim) przez lokalne instytucje kultury (domy/ośrodki kultury, świetlice wiejskie) w ramach swojej oferty programowej, w ramach współpracy z twórcami spoza instytucji; ponadlokalne instytucje kultury, dysponujące strukturami organizującymi pracę edukacyjną (np. muzea, filharmonia, opera); animatorów, twórców, artystów, trenerów, liderów lokalnych - działających w ramach organizacji pozarządowych z sektora kultury lub samodzielnie (rzadziej). Przy stosunkowo niewielkiej próbie badawczej obraz ilościowy może nie do końca odzwierciedlać różnice pomiędzy powyższymi podmiotami i ich szczególną sytuacją.

W świetle badań ankietowych trudno o jednoznaczne wnioski dotyczące podmiotów prowadzących edukację kulturową w regionie także ze względu na kwestie reprezentatywności. W badaniu wzięli udział ci, którzy uznali za ważne podzielenie się swoimi doświadczeniami na ten temat, ale też ci, którzy mieli możliwość wypełnienia kwestionariusza i do których dotarła informacja na ten temat (ale także ci, którzy zostali to tego zobowiązani). Specyfika badanej grupy (większy udział podmiotów i pracowników szkół), powoduje, że w badaniach ankietowych dominuje perspektywa sektora oświaty. Jednak głos animatorów i pracowników instytucji kultury także jest obecny.

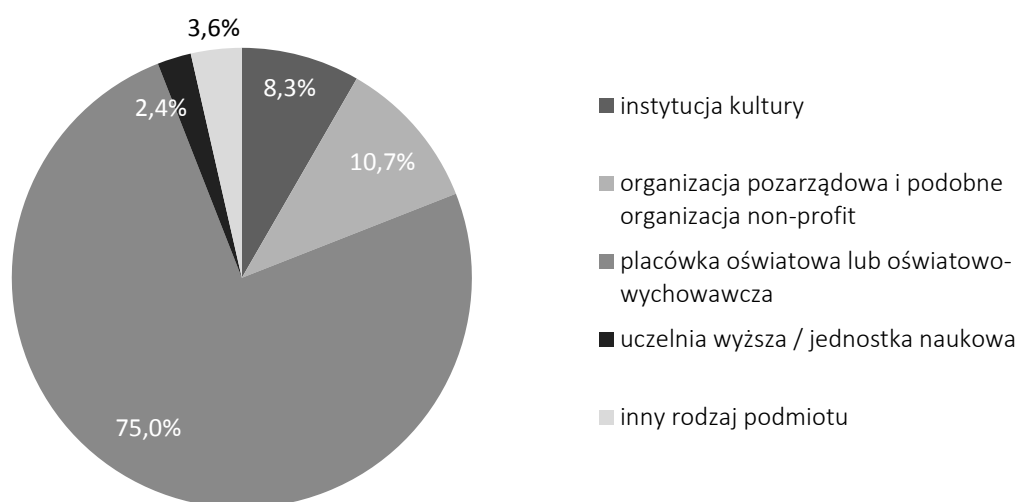
W badaniu ankietowym na temat edukacji kulturowej udział wzięło 125 respondentów z województwa zachodniopomorskiego – w tym 84 reprezentantów osób prawnych i grup nieformalnych (67,2%) oraz 41 osób fizycznych (32,8%).

Wyk. 1. Skąd pochodziły badane podmioty? Lista miejscowości (bez częstości występowania)

W grupie przedstawicieli instytucji i grup nieformalnych zdecydowaną większość stanowili respondenci reprezentujący placówki oświatowe lub oświatowo-wychowawcze (75,0%), na drugim miejscu organizacji pozarządowych i organizacji non-profit (10,7%), kolejną grupę przedstawiciele instytucji kultury (8,3%). Reprezentowane są również, choć nielicznie, uczelnie wyższe i szkoły artystyczne. Zdecydowana większość (86,7%) zatrudnia 6 i więcej osób, jednak w blisko najczęściej dla badanych podmiotów edukacja kulturowa nie jest głównym rodzajem pracy zawodowej (lub sposobem na życie) dla nikogo z zatrudnianych - o wiele częściej zdarza się, że edukacja kulturowa jest dodatkowym rodzajem pracy lub obszarem pracy okazyjnej/wolontariackiej.

Wyk. 2. Typy podmiotów reprezentowanych przez badanych

Największa część badanych nie potrafiła wskazać budżetu reprezentowanego podmiotu (najczęściej byli to przedstawiciele szkół), ponad połowa (54,7%) podających całkowity roczny budżet swojej instytucji wskazywała na wielkość powyżej 500 000 zł, blisko 20% respondentów reprezentowało instytucje z rocznym budżetem od 100 tys. do 500 tys. zł, około 17% reprezentowało podmioty z bardzo małym rocznym budżetem (do 5 tys. złotych). Na edukację kulturową przeznacza się stosunkowo niewielkie środki: w świetle deklaracji badanych, na działania z zakresu edukacji kulturowej (z budżetu na działalność merytoryczną) najczęściej przeznacza się do 20% (taką odpowiedź zaznaczyło 73,5%). Udział środków z grantów zewnętrznych na edukację kulturową także najczęściej jest niewielki (stanowiąc udział od 0 do 20%) - wskazuje tak 86,4%.

Ponad 30% wszystkich instytucji biorących udział w badaniu ma swoją główną siedzibę w miastach poniżej 20 tys. mieszkańców, blisko 20% - na wsi, 18,4% w miastach od 200 do 500 tysięcy mieszkańców, 16,8% w miastach od 20 do 50 tysięcy mieszkańców. Nieliczne instytucje mają swoje siedziby w miastach od 50 do 100 tys. mieszkańców i w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (z wyłączeniem Warszawy).

Osoby fizyczne, które wzięły udział w badaniach (82,9% kobiet i 17,0% mężczyzn), związane są najczęściej z placówkami oświatowymi lub oświatowo-wychowawczymi – 48,8% respondentów oraz z instytucjami kultury – 28,6% respondentów. Kolejną grupą są przedstawiciele organizacji pozarządowych i organizacji non-profit – 12,2%. Niewielka grupa respondentów jest związana z

uczelniami wyższymi – 4,8%, z przedsiębiorstwami prywatnymi oraz urzędem (odpowiednio po 2% i 0,4%). Część respondentów (16 osób) jest związana z dodatkowym podmiotem. W tym przypadku jest to najczęściej organizacja pozarządowa, w dalszej kolejności placówka oświatowa, następnie instytucja kultury. Ponadto 8 osób deklaruje współpracę z trzecią instytucją i są to przede wszystkim instytucje kultury, placówki oświatowe, inne instytucje publiczne, a także organizacje pozarządowe.

Średni wiek biorących udział w ankiecie wyniósł nieco powyżej 43 lat. Badani to osoby doświadczone w pracy z edukacją kulturową: krócej niż rok doświadczenia posiada zaledwie 2,4%, od 1 do 5 lat - 19,5%, 6-10 lat - 17,1%, 11-20 lat- 26,8% a ponad 20 lat - aż 34,1%. Respondenci pytani o to, jakie miejsce zajmuje w ich działalności edukacji kulturowa wskazywali, że to jest albo główny rodzaj działalności (21,9%), albo jeden z kilku rodzajów (41,5%) lub uzupełniający rodzaj działalności (36,6%). Połowa określa siebie jako czynnych artystów, ale tylko 37,5% pokazuje swoje prace. **Wśród edukatorów kultury dominują wyraźnie osoby z wyższym wykształceniem (łącznie wykształcenie licencjackie/inżynierskie lub wyższe posiada 91,2%). O wysokich kwalifikacjach kadr edukacji kulturowej świadczy też liczba osób, która ukończyła studia podyplomowe (36,6)%, kursy i szkolenia (51,2%), lub inne rodzaje doksztalcania (31,7%)**

3.3.Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie – badane podmioty

Do głównych obszarów działań badanych podmiotów należy edukacja – nauczanie w obszarze kultury lub sztuki. Działania takie podejmowane są prawie we wszystkich badanych instytucjach – dla 58,4% jest to główny rodzaj działalności dla 39,3% dodatkowy.

Kolejnym obszarem podejmowanych działań jest prowadzenie działalności artystycznej, tworzenie, produkowanie dóbr kultury i sztuki. Jest ono głównym rodzajem aktywności dla 22,2%, dodatkowym dla 51,4% podmiotów (odpowiedzi udzieliło 72 respondentów). Ponad 60% (z 71 przebadanych instytucji) prowadzi działalność wystawienniczą, kuratorską, jednak w większości przypadków (50,7%) jest to dodatkowym rodzaj działań, tylko dla niespełna 10% główny rodzaj działań. Instytucje prowadzą także szkolenia, coaching, doradztwo. Te formy działalności podejmuje 30,3%. Dla jednej czwartej jest to dodatkowy rodzaj działań, dla 4,5% - główny (odpowiedzi udzieliło 66 respondentów).

Wsparcia merytorycznego dla innych podmiotów i organizacji udziela 41,5% (z 65 instytucji, które udzieliły odpowiedzi). Dla większości jest to też dodatkowy rodzaj działań. W odpowiedzi na pytanie otwarte: *A w jaki sposób Pani/Pan/Państwa instytucja mógłby/mogłaby pomóc innym podmiotom realizującym działania z zakresu edukacji kulturowej?* wskazywano zarówno na wsparcie organizacyjne, techniczne, lokalowe ("udostępnimy salę w szkole", "organizacja prac uczniów", "pomoc rzeczowa"), jak i wsparcie merytoryczne: "przekażemy własne doświadczenia", "jesteśmy placówką otwartą na wszelkie innowacje, służymy bazą i potencjałem pracowników".

Ponad jedna trzecia instytucji prowadzi badania, analizy, organizuje pracę i spotkania naukowe. I w tym przypadku dla większości jest to działalność dodatkowa. W dużo mniejszym zakresie w badaniach wzięły udział podmioty, które zajmują się: konserwacją, opieką nad zabytkami, tworzeniem oraz ochroną kolekcji i zbiorów, a także finansowaniem działań innych organizacji oraz nadzorem nad działaniami innych.

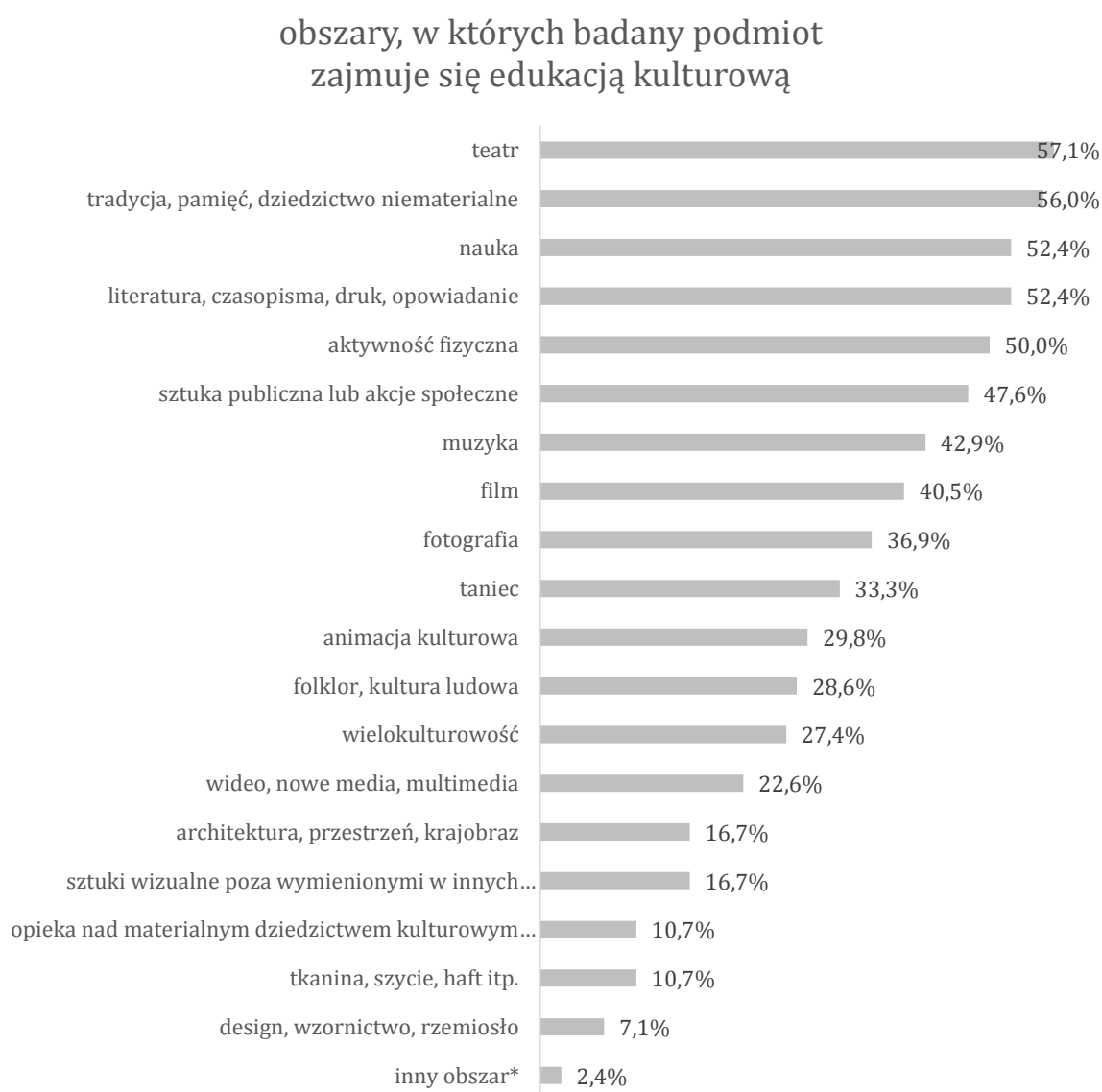
Edukacja kulturowa (rozumiana jako prowadzenie jej, organizowanie, nauczanie, badanie lub finansowanie) prowadzona jest przez badane podmioty w wielu różnych obszarach. **Najbardziej**

popularne są działania związane z teatrem¹², tradycją, dziedzictwem materialnym, literaturą, czasopismami, drukiem, nauką i aktywnością fizyczną.

Do drugiej grupy (biorąc pod uwagę liczbę podmiotów je realizujących) należy muzyka, film oraz fotografia. W kolejnej znajdują się takie obszary aktywności jak: taniec, folklor, kultura ludowa, animacja kulturowa i wielokulturowość.

Rzadziej prowadzona jest działalność związana z nowymi mediami, multimediami, architekturą, przestrzenią, krajobrazem, czy sztukami wizualnymi (innymi niż już wymienione). Niewiele instytucji koncentruje swoją aktywność na designie, wzornictwie, rzemiośle, opiece na materialnym dziedzictwem kulturowym i zabytkami, tkaninie, rycinie, hafcie, śpiewie czy arteterapii.

Wyk. 3. Edukacja kulturowa – obszary podejmowanych działań przez badane podmioty

¹² Dominacja tej dziedziny sztuki nie jest tylko związane z udziałem organizacji zrzeszonych w ramach Zachodniopomorskiej Ofensywy Teatralnej – teatr jest „po prostu” często stosowaną praktyką wyrazu i chętnie wybieranym narzędziem pracy animatorów.

Edukacja kulturowa jest prowadzona przez badane instytucje w różnorodnej formie. Większość z nich wykorzystuje prawie wszystkie wyróżnione w kwestionariuszu ankiety formy aktywności, choć częstotliwość ich stosowania jest zróżnicowana.

Jak już wspomniano, **podmioty biorące udział w badaniach to głównie placówki oświatowe, stąd też najczęściej w odpowiedziach respondentów przywoływane są formy edukacji, które mają zastosowanie w tych instytucjach**, takie jak: lekcje, zajęcia z nauczycielem (57,1% wskazuje, iż stosowane są one zawsze we wszystkich działaniach, 14,3% że często), co pociąga za sobą systematyczne przebywanie ze sobą, rozmowę i współtworzenie (odpowiednio 42,9% wskazań – zawsze, 25% – często).

Okolo 43% podmiotów organizuje konkursy, olimpiady, przeglądy z nagrodami – często, a 7,1% – zawsze. Kolejnymi formami edukacji kulturowej stosowanymi zawsze bądź często są warsztaty oraz zajęcia z instruktorem bądź mistrzem (około 30% wskazań często bądź zawsze łącznie), choć forma ta nie jest w ogóle wykorzystywana przez 23,8% podmiotów. Najrzadziej stosowaną formą jest wspólna nauka za pośrednictwem Internetu. Nie prowadzi edukacji kulturowej w tej formie 42,9% placówek, 34,5% stosuje ją rzadko.

Spotkania z zaproszonym gościem odbywają się w większości przypadków rzadko (38,1% wskazań), bądź od czasu do czasu (30,9%). Podobna jest częstotliwość realizowania projektów tworzonych przez uczestników – najliczniejsze są kategorie odpowiedzi *rzadko* (34,5%), oraz *od czasu do czasu* (29,8%), a także akcji z aktywnym udziałem odbiorców, np. happeningów, festynów, pikników, eventów (większość badanych organizuje je rzadko – 46,4% bądź od czasu do czasu – 28,6%).

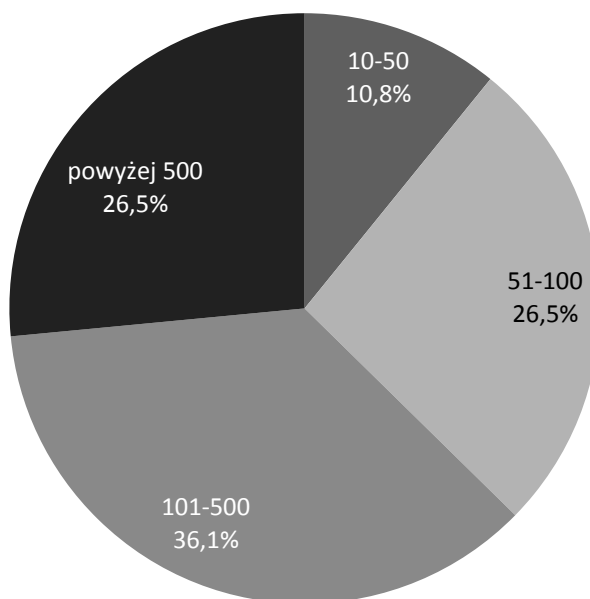
Poza wymienionymi, respondenci wskazywali (są to pojedyncze wskazania) także na takie formy edukacji kulturowej jak: imprezy sportowe, koncerty, wycieczki edukacyjne, festiwale, wystawy, konferencje itp.

Działaniami edukacyjnymi objęte są wszystkie kategorie wiekowe. Najczęściej odbiorcami programów z zakresu edukacji kulturowej są dzieci uczęszczające do szkół podstawowych – 65,5% podmiotów prowadzi działania na ich rzecz. Oferta 47,6% instytucji skierowana jest do młodzieży gimnazjalnej, a 33,3% do młodzieży ze szkół ponadgimnazjalnych. Zdecydowanie mniej placówek adresuje swoje projekty do studentów – jedynie 15,5%. Dość licznie reprezentowane w badanej próbie są instytucje obejmujące działaniem dzieci przedszkolne (34,5%), a najmniej (2,38%) pracuje z dziećmi najmłodszymi – do 3 lat. Blisko jedna trzecia działa na rzecz seniorów, także jedna trzecia na rzecz osób w wieku aktywności zawodowej. Dla 26,1% podmiotów wiek nie jest istotnym kryterium – ich oferta jest skierowana do wszystkich grup. Generalnie zatem **uczestnictwo w edukacji kulturowej maleje wraz z wiekiem dzieci i młodzieży i dotyczy to wszystkich form edukacji kulturowej – wyjątek stanowią tu jedynie animatorzy i twórcy, którzy w swoich projektach mają większą swobodę w określaniu grup uczestników**.

Większość badanych instytucji prowadzi działania na dość szeroką skalę. W projektach realizowanych przez ponad 62% podmiotów brało udział powyżej 100 uczestników. „Kameralne” przedsięwzięcia – z odbiorcami od 10 do 50 osób – prowadziło około 11% z nich.

Na wykresie nr 4. zaprezentowano rozkład liczebności bezpośrednich odbiorców programów z zakresu edukacji kulturowej.

Wyk. 4. Liczba bezpośrednich odbiorców działań związanych z edukacją kulturową prowadzonych w 2015 roku.

Instytucje, które wzięły udział w badaniu mają raczej lokalny charakter. Większość (52,4% wskazań) bądź wszystkie (39,3% wskazań) prowadzone działania odbywają się w miejscowości, w której znajduje się ich główna siedziba. W niewielu przypadkach (8,3%) co najmniej połowa projektów realizowana jest poza miejscowością głównej siedziby podmiotu. O lokalnym charakterze podmiotów świadczą także odbiorcy ich projektów – pochodzą oni przede wszystkim z miejscowości, w której prowadzi się działania. Jak wskazuje 61,9% respondentów dzieje się tak w każdym przypadku i jak stwierdza 33,3% ma to miejsce często. Uczestnicy spoza regionu – z innych województw i z zagranicy – rzadko korzystają z oferty badanych instytucji.

Respondentów poproszono o określenie, na skali od 1 do 5, czy działania edukacyjne instytucji mają charakter: działań tradycyjnych, czy raczej eksperymentalnych, dotyczą one niewielkich grup odbiorców, czy są działaniami o charakterze masowym, prowadzona jest systematyczna praca z tą samą grupą uczestników, czy dominują projekty krótkoterminowe, wspiera się osoby szczególnie utalentowane, czy osoby bez szczególnego talentu, rozwija się umiejętności artystyczne, czy rozwija kompetencje społeczne, wzmacnia się kapitał społeczny, czy rozwija się zainteresowania sztuką, czy celem tych projektów jest dowartościowanie tego, co lokalne, czy dowartościowanie tego, co uniwersalne? Rozkład odpowiedzi na tak sformułowane pytania zawiera poniższa tabela.

Tab. 3. Charakterystyka działań edukacyjnych podejmowanych przez badane podmioty

1 - zdecydowanie A 2 - raczej A 3 - częściowo A, częściowo B 4 - raczej B 5 - zdecydowanie B

Skala lewa (1)	Średnia pozycja	Skala prawa (5)
A - działania tradycyjne, klasyczne	2.56	B - działania eksperymentalne, nietypowe
A - niewielkie grupy odbiorców, działania kameralne	2.83	B - duże grupy odbiorców, działania masowe
A - systematyczna praca z tą samą grupą uczestników	2.74	B - projekty jednorazowe lub krótkoterminowe
A - wspieranie osób szczególnie utalentowanych	3.14	B - wspieranie osób bez szczególnego talentu, normalsów
A - rozwijanie umiejętności artystycznych	3.05	B - rozwijanie kompetencji społecznych
A - rozwijanie więzi międzyludzkich, kapitału społecznego	2.86	B - rozwijanie zainteresowania sztuką
A - dowartościowanie tego, co lokalne lub zmarginalizowane	2.85	B - dowartościowanie tego, co uniwersalne, kosmopolityczne

Większość podejmowanych działań w badanych instytucjach ma charakter tradycyjny. Są one adresowane przede wszystkim do niewielkich grup odbiorców, z którymi pracuje się raczej systematycznie. Uczestnikami tych projektów są przede wszystkim osoby, które nie przejawiają szczególnych uzdolnień. Celem realizowanych programów jest rozwijanie kompetencji społecznych, w mniejszym zakresie umiejętności artystycznych. Projekty w większym stopniu koncentrują się na dowartościowaniu tego, co lokalne niż uniwersalne.

Szczególnie wartościowe programy wskazane przez respondentów nawiązują do następujących obszarów działań:

- rozwijanie zainteresowania tradycją, kulturą narodową i kulturą regionalną. Przykładem takich działań jest organizacja wieczornicy „Pieśni z Powstania Warszawskiego”, organizacja warsztatów historycznych „Trzy dni na cysterskim szlaku”, „Lwowskich spotkań”, czy festiwalu piosenki patriotycznej. Przykładami projektów związanych z regionem są: „Spotkania Rycerskie” – poznanie dziedzictwa kulturowego regionu”, „W albumie mojego dziadka”, „Moja miejscowość na fotografii”, „Moja mała ojczyzna”;
- działalność artystyczna – np. przegląd amatorskich zespołów teatralnych, organizacja wystaw, konkursów artystycznych, warsztatów fotograficznych czy międzyszkolnej gali filmowej;
- propagowanie osiągnięć nauki – w tym zorganizowanie Tygodnia Nauki;
- rozwijanie aktywności fizycznej i popularyzowanie zdrowego stylu życia – poprzez kształtowanie nawyku spędzania czasu wolnego w ciekawy i rozwijający sposób, organizowanie wyjazdów turystycznych.

Respondenci dokonali również oceny wiedzy i kompetencji pracowników instytucji, którą reprezentują – w zakresie: poruszania się we współczesnej kulturze i sztuce oraz wykorzystywaniu ich w działaniach edukacyjnych, skutecznych i atrakcyjnych metod edukacji, pracy zespołowej, umiejętności opracowywania i prowadzenia projektów edukacyjnych oraz pozyskiwania na nie środków, a także w zakresie prowadzenia badań diagnostycznych i ewaluacyjnych. Oceny w tych

obszarach wypadają na ogół pozytywnie. Najwięcej ocen pozytywnych uzyskała umiejętność pracy w zespole. Opinię taką wyraziło 86,8% respondentów. Niewiele mniej, bo 84,5% pozytywnie ocenia stosowane metody edukacji kulturowej, a także umiejętność poruszania się we współczesnej kulturze i sztuce. Nieco mniej, bo 65,4% ocen pozytywnych dotyczy umiejętności opracowywania i prowadzenia projektów edukacyjnych i pozyskiwania na nie środków finansowych. Najmniej ocen pozytywnych, w stosunku do pozostałych obszarów, uzyskała umiejętność prowadzenia badań diagnostycznych i ewaluacyjnych.

Wśród wymienianych problemów, z jakimi borykają się badane instytucje, wymienia się problemy finansowe. Dotyczą one braku środków na bieżącą działalność, na finansowanie przedsięwzięć, rozwój infrastruktury, promocję swoich działań.

Tab. 4. Ocena problemów, z jakimi zmagają się badane instytucje

	Bardzo źle mamy z tym dużo problemów	Raczej źle mamy z tym trochę problemów	Raczej dobrze rzadko mamy z tym problemy	Bardzo dobrze nie mamy z tym problemów
Miejsce/przestrzeń/lokal do realizowania działań	3,7%	12,4%	43,2%	40,7%
Wysokość środków finansowych	19,2%	55,1%	21,8%	3,9%
Stabilność finansowania dająca możliwość planowania działań	17,8%	52,1%	20,6%	9,6%
Dostępność infrastruktury technicznej	3,8%	21,5%	58,2%	16,5%
Inspiracje, przykłady godne naśladowania, opracowania i materiały dydaktyczne	0,0%	9,8%	46,3%	43,9%
Współpraca z innymi lokalnymi instytucjami kultury	1,2%	9,8%	43,9%	45,1%
Współpraca z innymi lokalnymi szkołami	2,4%	7,2%	36,1%	54,2%
Współpraca z innymi lokalnymi organizacjami pozarządowymi	1,5%	8,7%	42,0%	47,8%
Współpraca z władzami samorządowymi	1,3%	11,7%	40,3%	46,8%
Zainteresowanie działaniami, uczestnicy/odbiorcy chętni do brania udziału	1,2%	14,8%	42,0%	42,0%

Kolejna grupa problemów wiąże się z ograniczonymi możliwościami uczestniczenia w podejmowanych przedsięwzięciach adresatów tych działań, ze względu na miejsce ich zamieszkania i specyficzne potrzeby. Część badanych wskazuje na trudności z dojazdem do ośrodków kultury, które usytuowane są na ogół w odległych miejscowościach. Sytuację komplikuje dodatkowo wysoki koszt dojazdu i zakupu biletów wstępu do tych instytucji. Wskazuje się również na niewielki udział dzieci i młodzieży w zajęciach pozalekcyjnych – w tym z zakresu edukacji kulturowej – z powodu często dużej odległości miejsca zamieszkania od siedziby szkoły. Dostrzeganym problemem jest **słabe zainteresowanie ofertami z zakresu edukacji kulturowej, zwłaszcza mieszkańców wsi i małych miejscowości**. Powodem jest brak ich przygotowania do odbioru tych treści oraz niewielkie potrzeb partycypacji kulturowej. Dużym utrudnieniem dla części instytucji są złożone procedury aplikowania o środki finansowe, a także ich rozliczanie. Biurokracja często przerasta możliwości realizatorów projektów. W rozwiązywaniu tych problemów część badanych instytucji korzysta z pomocy osób, które nie są w nich zatrudnione. Z pomocy wolontariuszy 62% instytucji, z outsourcingu 45,3%, a z pomocy osób zatrudnionych na podstawie umowy cywilnoprawnej 33,8%.

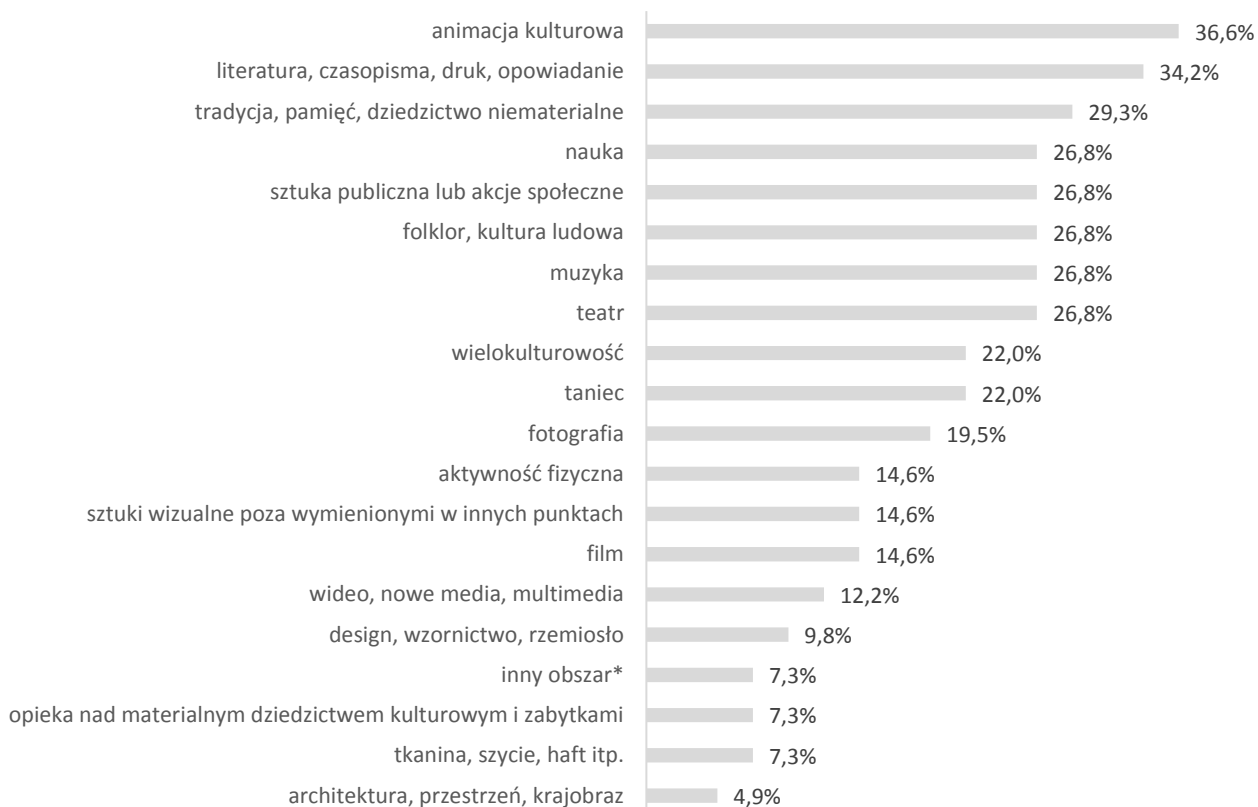
3.4. Obszary i metody prowadzenia edukacji kulturowej w regionie – osoby fizyczne

Najwięcej badanych (44,7%) za główny obszar swojej aktywności uznaje edukację -nauczanie w obszarze kultury lub sztuki. Ponadto 42,1% traktuje to działanie jako dodatkowe. Szkolenia, coaching są głównym obszarem działań 18,5% badanych, a dla 29,6% dodatkowym. Prowadzenie działalności artystycznej dla 12,1% jest zajęciem podstawowym, a dla 60,6% dodatkowym. Działalność wystawiennicza – kuratorska jest wskazywana jako główne zajęcie przez 14,3%, dodatkowym działaniem jest dla 35,7%. W niewielkim stopniu aktywność respondentów dotyczy finansowania działań innych podmiotów – 81,5% nie prowadzi takich działań, badań, analiz i spotkań naukowych nie prowadzi 74%, a także 66,7% nadzoru nad działaniami innych podmiotów. Równie rzadko (84,6%) nie zajmuje się konserwacją i opieką nad zabytkami. Wsparcie merytoryczne dla innych podmiotów jest dodatkowym rodzajem działań dla 60,7%.

Obszarami edukacji kulturowej, którymi zajmują się respondenci są przede wszystkim: animacja kulturowa, literatura (czasopisma, druk, opowiadania), tradycja (pamięć, dziedzictwo niematerialne). Na drugim miejscu plasują się takie dziedziny jak: teatr, muzyka, folklor, kultura ludowa, sztuka publiczna (akcje społeczne) oraz nauka. Do kolejnej należą taniec, fotografia, różne formy zajęć związane z wielokulturowością. Mniej respondentów realizuje projekty dotyczące filmu, sztuk wizualnych (poza już wymienionymi), aktywności fizycznej. W badanej próbie stosunkowo najmniej respondentów prowadzi działania edukacyjne w takich obszarach jak: opieka nad materialnym dziedzictwem kulturowym i zabytkami, designem, wzornictwem, rzemiosłem, rękodziełem (tkanina, szycie, haft), architekturą.

Wyk. 5. Obszary edukacji kulturowej respondentów (osób fizycznych)

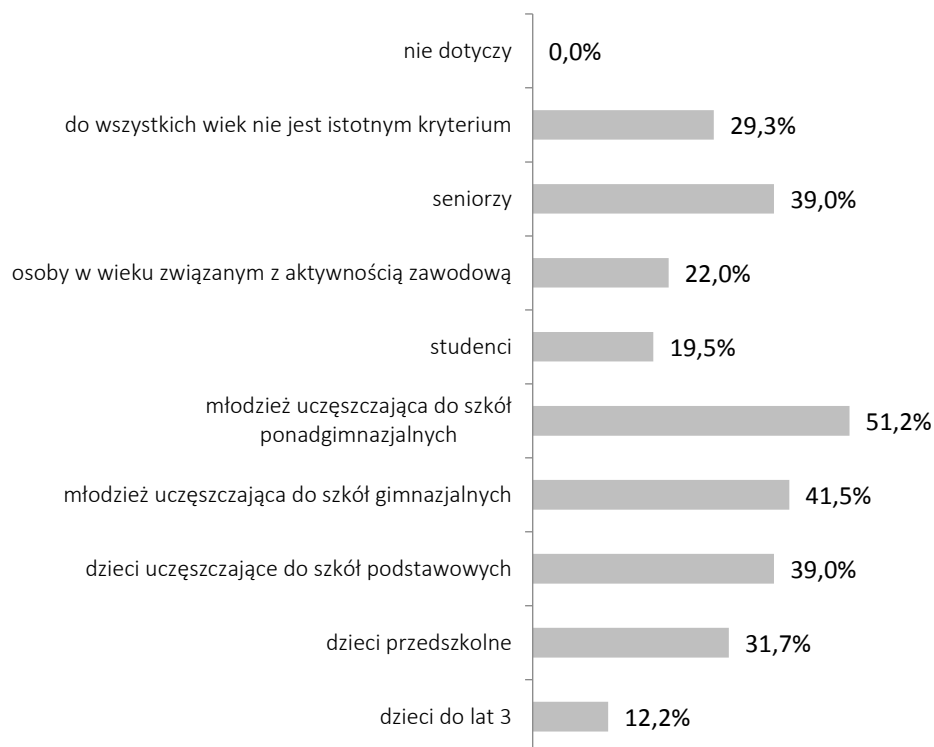
Prosimy o wskazanie obszarów, w których zajmuje się Pan/i edukacją kulturową – prowadzi ją, organizuje, naucza jej, bada i/lub finansuje:

Do najczęściej realizowanych form działań edukacyjnych, w których uczestniczą badani, należą zajęcia z nauczycielem (31,7% *wskazań zawsze*, 29,3% *często*), wiąże się to z systematycznym przebywaniem ze sobą, rozmową, wspólnym tworzeniem (29,3% *zawsze*, 34,1% *często*). Podobnie popularną formą są zajęcia prowadzone w formie warsztatowej (22,0% *zawsze*, 31,0% *często*). Nieco rzadziej występującymi formami są: konkursy, olimpiady (12,2% *zawsze*, 31,7% *często*), a także systematyczne zajęcia z instruktorem lub mistrzem (14,6% *zawsze*, 22,0% *często*). Realizowanymi formami zajęć – choć w mniejszym zakresie – są: wykłady, prelekcje (46,3% *rzadko*), projekty tworzone przez uczestników (39,0% *rzadko*). Spotkania z zaproszonym gościem również nie należą do często stosowanych form, niemniej 48,7% badanych stosuje je przynajmniej w połowie działań. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku organizacji festynów, pikników, eventów (53,6%), a także akcji z udziałem odbiorców (53,6%). Najrzadziej korzysta się ze wspólnej nauki za pośrednictwem Internetu. Nigdy tej formy nie stosuje 61,0%, rzadko – 24,4%.

Projekty z zakresu edukacji kulturowej adresowane są przede wszystkim do młodzieży uczęszczającej do szkół ponadgimnazjalnych – 51,2% badanych prowadzi działania na rzecz tej kategorii. Kolejną grupę stanowi młodzież uczęszczająca do szkół gimnazjalnych, uczniowie szkół podstawowych, a także seniorzy. Nieco mniej respondentów pracuje z dziećmi w wieku przedszkolnym, jeszcze mniej z osobami dorosłymi - w wieku aktywności zawodowej oraz studentami, a najmniej z dziećmi do lat trzech. Dla blisko jednej trzeciej wiek nie jest istotnym kryterium, realizowane programy są adresowane do wszystkich kategorii wiekowych. Szczegółowe dane prezentuje poniższy wykres.

Wyk. 6. Kategorie wiekowe odbiorców programów z zakresu edukacji kulturowej

Inspiracją i źródłem wiedzy respondentów do działań w obszarze edukacji kulturowej są: samodzielne studiowanie publikacji (często stosuje tę formę 56,7%, od czasu do czasu 36,7%),

szkolenia oferowane przez wyspecjalizowane instytucje (często 35,1%, od czasu do czasu 46,0%), podejmowanie dodatkowych studiów podyplomowych i kursów szkoleniowych (często 28,9%, od czasu do czasu 42,1%), a także korzystanie z doświadczeń innych (edukatorów, artystów, nauczycieli i trenerów – 52,9% często, 35,3% od czasu do czasu). Mniej popularnymi formami jest udział w oddolnych grupach samokształceniowych (15,4% często, 41,0% od czasu do czasu), udział w konferencjach, spotkaniach branżowych (często 15,4%, od czasu do czasu 33,3%). Mimo że konferencje stanowią ważne źródło wiedzy, to jedna czwarta badanych w nich nie uczestniczy (25,6%). Inspiracją do prowadzenia działań w obszarze edukacji kulturowej mogą być badania własne – diagnozy, rozpoznawanie potrzeb lokalnych. Badania takie często prowadzi 33,3% badanych, 22,2% od czasu do czasu, a 27,8% też ją stosuje, choć rzadko.

Respondentom bliższe są nietypowe działania edukacyjne niż działania tradycyjne, częściej adresowane do niewielkich grup odbiorców, niż do grup dużych. Swoje działania kierują w równym stopniu do osób szczególnie utalentowanych, jak i osób mniej utalentowanych. Ich celem jest rozwijanie umiejętności artystycznych w podobnym stopniu jak rozwijanie kompetencji społecznych, a także rozwijanie więzi międzyludzkich i zainteresowania sztuką. Częściej realizuje się projekty pracując z tą samą grupą uczestników, niż realizując projekty jednorazowe, krótkoterminowe. Dominują działania odnoszące się do wartości lokalnych nad odnoszącymi się do wartości uniwersalnych. Dane ilustrujące preferowane działania edukacyjne prezentuje poniższa tabela.

Tab. 5. Charakterystyka podejmowanych działań edukacyjnych przez respondentów

1 - zdecydowanie A 2 - raczej A

3 - częściowo A, częściowo B 4 - raczej B

5 - zdecydowanie B

Skala lewa (1)	Średnia pozycja	Skala prawa (5)
A - działania tradycyjne, klasyczne	3.34	B - działania eksperymentalne, nietypowe
A - niewielkie grupy odbiorców, działania kameralne	2.63	B - duże grupy odbiorców, działania masowe
A - systematyczna praca z tą samą grupą uczestników	2.71	B - projekty jednorazowe lub krótkoterminowe
A - wspieranie osób szczególnie utalentowanych	3	B - wspieranie osób bez szczególnego talentu, <i>normalsów</i>
A - rozwijanie umiejętności artystycznych	2.95	B - rozwijanie kompetencji społecznych
A - rozwijanie więzi międzyludzkich, kapitału społecznego	2.9	B - rozwijanie zainteresowania sztuką
A - dowartościowanie tego, co lokalne lub zmarginalizowane	2.44	B - dowartościowanie tego, co uniwersalne, kosmopolityczne

Część realizowanych programów przysporzyła badanym szczególnej satysfakcji. Wyróżnione projekty dotyczyły: kultury, tradycji, edukacji. Przedsięwzięcia z zakresu kultury, współtworzone przez respondentów dotyczą działań mających na celu pobudzenie kreatywności lokalnej. Przykładem takich działań jest: organizacja warsztatów teatralnych dla dzieci ze szkół podstawowych, położonych na terenach wsi i małych miast, oddalonych od centrów kultury, konkursów artystycznych, umożliwianie rozwoju umiejętności artystycznych (rękodzieło, zajęcia plastyczne itp.). Kolejna grupa działań miała

na celu przybliżenie dorobku artystycznego – np. organizowanie spotkań ze sztuką (teatrem, muzyką, filmem), organizowanie ogólnopolskich plenerów malarskich. Programami nawiązującymi do tradycji narodowej i regionalnej była np. organizacja Świąta Niepodległości, jubileuszy instytucji, projektu „Moje korzenie”. W ramach działań edukacyjnych prowadzono warsztaty dziennikarskie, zrealizowano projekt Szkolny Klub Europejski.

3.5. Formy i obszary współpracy

W działaniach z zakresu edukacji kulturalnej badani (osoby fizyczne) współpracowali najczęściej z innymi placówkami oświatowymi (45,0% kilkakrotnie, 40,0% wielokrotnie), z instytucjami kultury (wielokrotnie 39,0%, kilkakrotnie również 39,0%). W dalszej kolejności z organizacjami pozarządowymi (36,8% wielokrotnie, 23,7% kilkakrotnie), z indywidualnymi artystami i innymi osobami fizycznymi (35,9% kilkakrotnie, 23,0% wielokrotnie). Zdecydowanie rzadziej współpracowano z uczelniami wyższymi (47,4% respondentów nigdy nie podejmowało takiej współpracy), z przedsiębiorstwami prywatnymi (odpowiednio 36,1%) oraz z Kościołem i innymi organizacjami wyznaniowymi (odpowiednio 30,8%).

Respondenci poproszeni zostali o udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób oni sami, bądź instytucja ich zatrudniająca, mogliby pomóc innym podmiotom, realizującym zadania z zakresu edukacji kulturalnej. W odpowiedzi na to pytanie badani wskazują, że **ważna jest wymiana doświadczeń, współpraca w realizacji wspólnych przedsięwzięć, prowadzenia bezpłatnych warsztatów, szkoleń, a także udostępnianie infrastruktury.**

W ostatnich trzech latach badane podmioty przy okazji działań z zakresu edukacji kulturalnej współpracowały najczęściej z innymi placówkami oświatowymi – 57,1% wielokrotnie, 28,6% kilkakrotnie, sporadycznie – 9,5%, a 4,8% nigdy. Ważnymi partnerami dla badanych są także instytucje kultury – 45,2% podejmowało wielokrotnie współpracę z nimi, 38,1% kilkakrotnie, a sporadycznie 16,7%. Organizacje pozarządowe były wielokrotnie partnerami dla 18,7% podmiotów, kilkakrotnie dla 38,7%, sporadycznie dla 32%. Nie współpracowało z organizacjami pozarządowymi 10,7% podmiotów. Do współpracy zapraszani byli także indywidualni artyści, edukatorzy itd. – wielokrotnie 11,4%, kilkakrotnie 40,5%, rzadko 36,7%, a takiej współpracy nie nawiązało 11,4% organizacji. W przedsięwzięciach na rzecz edukacji kulturalnej rzadziej współpracowano z przedsiębiorcami prywatnymi lub spółkami, 31,1% nigdy nie podejmowało takiej współpracy. Sporadycznie czyniło to 45,2% badanych. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku uczelni wyższych – 35,1% instytucji nie nawiązało współpracy przy realizacji projektów, sporadycznie 35,1%. Dla niektórych z badanych partnerem był Kościół lub inna organizacja wyznaniowa. Kilkakrotnie miało to miejsce w przypadku 34,6%, wielokrotnie w 12,8%, sporadycznie współdziałania takie prowadziło 33,3% respondentów.

Badani reprezentujący podmioty wskazywali na inne instytucje, których doświadczenia w zakresie edukacji kulturalnej warto uwzględnić. Odpowiedzi respondentów w tym zakresie były bardzo rozproszone. Szczegółowy wykaz tych instytucji znajduje się w aneksie. Wymieniono wśród nich domy kultury, biblioteki, szkoły, muzea, stowarzyszenia, uczelnię wyższą, teatr, galerię sztuki, instytucje kościelne, obiekt sportowy, przedszkole. Wskazywano także na konkretne osoby prywatne.

3.6. Zasoby i deficyty

W badaniach poddano ocenie szereg aspektów działań z zakresu edukacji kulturowej – m.in. warunki lokalowe, przestrzeń do realizacji, sytuację finansową i współpracę z innymi instytucjami. **W ocenie przestrzeni do realizowania projektów przeważają oceny pozytywne – ocenia je raczej dobrze 51,2% badanych, bardzo dobrze – 29,3%. Podobnie pozytywnie ocenia się dostępność infrastruktury technicznej – 51,3% raczej dobrze, 12,8% bardzo dobrze – choć problemy w dostępie do infrastruktury technicznej ma jedna trzecia badanych. Pozytywnie ocenia się współpracę z lokalnymi instytucjami kultury (57,5% raczej dobrze, 35,0% bardzo dobrze), z innymi szkołami (42,1% raczej dobrze i 39,5% bardzo dobrze), a także z lokalnymi organizacjami pozarządowymi (44,7% raczej dobrze, 47,4% bardzo dobrze) oraz z władzami samorządowymi (raczej dobrze i bardzo dobrze – po 44,4%).** Dostęp do materiałów dydaktycznych, korzystanie z przykładów innych oceniono wysoko (raczej dobrze 53,7% oraz bardzo dobrze 39,0%). Zdaniem badanych, pozyskanie odbiorców ich działań nie przysparza problemów – 48,8% z nich stwierdza, że rzadko ma z tym problemy, a 36,6% w ogóle nie ma problemów. Badani źle ocenili wysokość środków finansowych na podejmowane działania (55,3% ocenia je źle, 13,2% ma z tym dużo problemów). Podobnie źle oceniano stabilność finansowania (50,0% raczej źle, a 22,2% bardzo źle).

Kolejną poruszaną w badaniu kwestią była aktywność respondentów w zakresie pozyskiwania środków finansowych na realizację projektów. Badani aplikowali o środki finansowe do instytucji samorządowych, ministerialnych, funduszy unijnych itp. Najczęściej uzyskiwano wsparcie z unijnych funduszy strukturalnych oraz programów wspólnotowych UE (45,7% respondentów) oraz z samorządów gminnych (44,1%). Około jedna trzecia badanych uzyskiwała dofinansowanie z MRPiPS, MSZ, MSiT, z narodowych instytucji kultury (MKiDN, fundacji społecznych) oraz regionalnych bądź lokalnych instytucji kultury. Najrzadziej korzystano ze wsparcia programów grantowych – takich jak mechanizm norweski i fundusze EOW. W każdej z wyróżnionych kategorii wsparcia finansowego (poza funduszami unijnymi) ponad 50% respondentów nie aplikowało o środki.

Realizowanie założeń edukacji kulturowej wymaga z pewnością lepszego wsparcia pracy nauczycieli zainteresowanych takim rodzajem pracy z uczniami. Organizatorzy oświaty oraz nauczyciele wskazywali, że potrzebna jest oferta szkoleń oraz materiałów metodycznych, które będą odnosiły się do edukacji kulturowej. W ofercie Zachodniopomorskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli nie ma wprost wsparcia z obszaru edukacji kulturowej, jednak w programie doskonalenia zawodowego nauczycieli tematy te pojawiają się obszarach np. edukacji wczesnoszkolnej (klasy 1-3) czy edukacji obywatelskiej (wiedza o społeczeństwie, kompetencje społeczne i obywatelskie). Zadania realizowane są przez zatrudnionych w instytucji nauczycieli konsultantów (każdy z nich specjalizuje się w jednym z wymienionych obszarów, który praktycznie odpowiada przedmiotom szkolnym). Co roku Ministerstwo przekazuje dyspozycje w zakresie zagadnień, które powinny być realizowane w programach szkoleń dla nauczycieli, w ubiegłym roku szkolnym była to psychologia ogólna, w tym kształtowanie postaw i wartości (w ramach edukacji obywatelskiej), nie wykluczone zatem, że tematyka edukacji kulturowej zostanie podjęta w podobny sposób.

4. Studium przypadku: edukacja kulturowa w świetlicach wiejskich

„My moglibyśmy służyć doświadczeniem swoim, zdobytym na terenie wiejskim. Ważne są konferencje lub wspólne dyskusje o tym jak wygląda edukacja kulturowa dziś na terenach wiejskich. Pracujemy nad publikacjami z tego tematu, ponieważ jest to temat, nad którym warto się pochylić. Mamy wrażenie, że świetlice wiejskie są pozostawione same sobie. Brakuje dobrze płatnych i wykształconych animatorów w świetlicach - na co zwracamy uwagę - osób nie przypadkowych, takich którzy w dobie Internetu i nowych mediów zainteresują ludzi. A może takich nie potrzeba? O tym też warto porozmawiać”.

(wypowiedź jedno z badanych na pytanie w jaki sposób Pani/Pan/Państwa instytucja mógłby/mogłaby pomóc innym podmiotom realizującym działania z zakresu edukacji kulturowej?)

4.1. Co to są świetlice wiejskie?

Definicja świetlicy wiejskiej wskazuje, że świetlice powinny pełnić funkcję centrów kultury lokalnej, organizować czas wolny oraz integrować społeczność¹³. Powinny służyć dzieciom, ale także dorosłym oraz osobom starszym. Powinny działać jako miejsce spotkań oraz wspierać działania na rzecz kultury i edukacji. Świetlicą może być budynek lub pomieszczenie, które miałoby służyć mieszkańcom według ich potrzeb. Według GUS świetlice – to placówki kulturalne posiadające z reguły jedno pomieszczenie, niezbędny sprzęt i obejmujące swoim zasięgiem działania małe grupy środowiska lokalnego. Działalność w nich prowadzona jest zasadniczo przez działaczy społecznych przy pomocy kierownika świetlicy. Nie uważa się za świetlice jednostek, zwyczajowo określanych „świetlicami”, które nie prowadzą działalności kulturalnej, a których pomieszczenia służą do innych celów, np. do organizowania narad i konferencji, kursów zawodowych itp.¹⁴ Warto wskazać, że dla potrzeb Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 -2014 przyjęto, że świetlica to budynek lub pomieszczenie przeznaczone do spędzania czasu wolnego, rozwijania zainteresowań, działań na rzecz rozwoju kultury i edukacji oraz miejsce integracji społecznej. Nie ma też szczegółowych przepisów regulujących wprost kwestie powoływania i prowadzenia świetlic wiejskich. Świetlice mogą być zakładane przez gminę, przez organizacje pozarządowe, ale też przez inne podmioty, organizacje nieformalne itd. W zależności od tego, jaki podmiot zakłada świetlicę, różna jest podstawa prawna jej działania (nie ma żadnej ustawy, która regulowałaby organizację świetlic wiejskich ogólnie – zakładanych przez wszystkie podmioty). Prowadzenie świetlicy wiejskiej gmina może także zlecić organizacji pozarządowej.¹⁵ Na potrzeby niemiejszego opracowania została przyjęta następująca definicja świetlicy, za taką uznajemy budynek (lub jego część), znajdujący się we władaniu społeczności lokalnej i przeznaczony na dowolny użytek związany z organizacją czasu wolnego.

Świetlice stanowią jedną z najpopularniejszych inwestycji na obszarach wiejskich ostatnich lat. Wraz z rozwojem samorządności lokalnej, umacnia się ich rola. Na Pomorzu Zachodnim w ciągu ostatnich kilku lat wybudowano, wyremontowano i doposażono znaczną ilość, prawie 1000 świetlic funkcjonujących na obszarach wiejskich¹⁶. Z założenia mają one trwale przełożyć się na poprawę jakości życia i aktywność społeczno-kulturalną mieszkańców. Jednak w obliczu rosnącej liczby świetlic coraz wyraźniej uwidacznia się problem efektywnego wykorzystania nowej infrastruktury. Organ założycielski i prowadzący świetlicę określa jej misję, wizję, cele oraz sposoby prowadzenia działalności finansowej i gospodarczej. Program działania oraz powinna odpowiadać potrzebom społeczności

¹³ <http://poradnik.ngo.pl/rodzaje-swietlic>; <http://www.witrynawiejska.org.pl/component/k2/item/41068-jak-zgodnie-z-prawem-samorzad-moze-przekazac-organizacji-non-profit-swietlice-wiejska>

¹⁴ Kultura w 2009 roku, Warszawa 2010, GUS, S 181

¹⁵ <http://poradnik.ngo.pl/rodzaje-swietlic>

¹⁶ <http://projektswietliki.pl/>

lokalnej. Bez względu na podmiot będący organem założycielskim oraz pomiot prowadzący świetlicę wiejską jest kilka zasad wspólnych w jej działaniu i organizowaniu:

4.2. Główne modele funkcjonowania świetlic

Świetlice wiejskie funkcjonują według różnych modeli. Mogą być filiami samorządowych instytucji kultury (GOK), mogą być placówkami wsparcia dziennego lub mogą pełnić funkcje sal oddanych na potrzeby mieszkańców. Generalnie można wyróżnić trzy modele świetlic.

MODEL TRADYCYJNY	MODEL TRADYCYJNY Z OPIEKUNEM	MODEL TRADYCYJNY Z ANIMATOREM
Świetlica w całości pozostawiona jest w rękach społeczności lokalnej. Jest otwierana na potrzebę mieszkańców. Za obiekt odpowiedzialny jest sołtys/ka lub inna wytypowana do tego działania osoba.	Świetlica wiejska ma wyznaczonego opiekuna. Jest to osobna zatrudniona do administracji obiektu. Nie prowadzi zajęć w świetlicy.	Świetlica znajduje się pod opieką Gminnego Ośrodka Kultury, który zatrudnia pracownika odpowiedzialnego za prowadzenie zajęć, stały harmonogram i opiekę nad obiektem.

Wybór modelu świetlic najczęściej należy do samych mieszkańców, władz lokalnych oraz nakładów finansowych przeznaczonych na działanie świetlicy. Z punktu widzenia dostępu do edukacji kulturowej, najlepszą opcją jest model tradycyjny z opiekunem. Stałość zajęć, zewnętrzny animator pełni funkcję mobilizacyjną dla społeczności. Angażuje ich do działania, jest wsparciem dla władz lokalnych.

Zakres i sposób funkcjonowania świetlic zależy od takich czynników jak (1) typ podmiotu inicjującego edukację kulturalną, (2) zaangażowanie władz lokalnych w funkcjonowanie świetlicy oraz (3) stosunek społeczności lokalnej do podejmowanych działań kulturalnych. Każde działanie powinno być dopasowane do swoich odbiorców. Tak samo z działaniami z zakresu edukacji kulturowej. Można powiedzieć, że za edukację kulturową na obszarach wiejskich oraz w świetlicach głównie odpowiedzialni są mieszkańcy danej miejscowości. Mieszkańcy wsi są jednocześnie odbiorcami, a także kreatorami edukacji kulturowej i wyznaczają jej poziom. W dużej mierze nieformalny charakter funkcjonowania świetlic wiejskich, stwarza okazję do działania wielu podmiotom, które różnią się od siebie nie tylko pod względem posiadanych kompetencji, możliwości organizacyjnych i stopnia zakorzenienia w społeczności lokalnej ale także podejściem do edukacji kulturowej.

Ośrodki Kultury lub Domy Kultury oraz szkoły pełnią znaczącą rolę w krzewieniu i popularyzowaniu działań edukacyjnych nie tylko z zakresu działań kulturowych. W zależności od lokalnej specyfiki instytucje te „goszczą” z działaniami w świetlicach okazjonalnie, albo włączają świetlice w swoją strukturę organizacyjną. W pierwszym przypadku Gminny Ośrodek Kultury przy wsparciu lokalnego lidera organizuje warsztaty i zabawy okolicznościowe dla określonych grup mieszkańców. W drugim przejmują one bezpośrednią odpowiedzialność za ofertę kulturalną danej miejscowości, zatrudniają animatora, który przejmuje na siebie większość obowiązków związanych z prowadzeniem świetlicy. W świetlicach wiejskich są zatrudnione osoby do prowadzenia zajęć z dziećmi, młodzieżą oraz osobami starszymi, a także do opieki nad obiektem. Świetlice są otwarte w określonych godzinach, ustalany jest harmonogram działań. Ośrodki kultury proponują dodatkowe zajęcia, zapraszają do współpracy i do zgłaszania własnych pomysłów. Szkoły pełnią rolę edukacyjną

oraz znają odbiorców działań. Pracownik GOK-u pełni rolę pośrednika pomiędzy Liderem/Sołtysem, a społecznością, a jako pracownik instytucji kultury może próbować urozmaicać działania edukacyjne i poszerzać ofertę świetlicy.

Zewnętrznym animatorem jest osoba zatrudniona przez GOK, szkołę lub jest to stowarzyszenie, fundacja lub inny organ organizacji pozarządowej. Animatorami w są najczęściej osoby spoza miejscowości a ich działania cechuje celowość i nastawienie na zmianę. Swoje uczestnictwo deklarują w ramach projektu lub grantu i zewnętrznie finansowanego działania. Najczęściej zewnętrznymi animatorami są osoby zorientowane na kulturę tzw. „ludzie kultury”. Obserwowanym zjawiskiem jest to, że to nie świetlice poszukują animatorów zewnętrznych (chyba, że Lider tak zdecyduje). Wydaje się, że zdecydowanie więcej działań prowadzonych w świetlicach wiejskich były zainicjowane przez kogoś „obcego” z zewnątrz. Tu znów pojawia się znacząca rola Lidera w miejscowości, opiekuna świetlicy. Świetlice zazwyczaj chętnie korzystają z tego rodzaju zajęć, są otwarte na działania, które nie wymagają od nich dużych nakładów finansowych. Jest to urozmaicenie dla społeczności i tylko od woli mieszkańców i władz zależy czy działanie będzie zrealizowane. Interesującym jest, że to animatorzy zewnętrzni proponują działania kulturowe na obszarach „trudnych”, tam gdzie działania władz samorządowych, Lidera lub GOK-u nie zaowocowały lub nie spotkały się z zainteresowaniem. Zdarza się również, że animatorzy zewnętrzni „nieświadomi swojej roli, mogą odtwarzać i reprodukować społeczno-kulturowe nierówności, poszerzać pole nietolerancji i marginalizacji niektórych jednostek oraz grup, pogłębiać stereotypy”. Są plusy i minusy takiego działania. Poprzez wychodzenie do społeczności lokalnej z tematami trudnymi lub rodzajem warsztatów z tzw. „kultury wysokiej”, animator może prowokować i motywować mieszkańców do ich krytycznego myślenia nad jakimś obszarem, z którym wcześniej się nie spotkali. Podczas działań animatora zewnętrznego mogą pojawić się osoby nowe, które nie brały udziału we wcześniejszych aktywnościach. Często takie działanie nie byłoby możliwe, gdyby zaproponowała je osoba znana społeczności np. Lider. Takie działanie animatora niesie za sobą również ryzyko. Często okazuje się, że osoby nie przyznały się, że np. nie lubią czytać książek lub nigdy nie były w teatrze lub kinie, a animator proponuje spotkanie z autorem książki lub aktorem czy inną znaną postacią, jak się okazuje tylko jemu. Skutkiem tego jest mała frekwencja na zajęciach, mimo wcześniejszych deklaracji i zainteresowaniem wydarzeniem. Dlatego istotnym jest zdiagnozowanie obszaru, poznania specyfiki społeczności.

4.3. Edukacja kulturowa w świetlicy wiejskiej

Jakie narzędzia i formy edukacji kulturowej mają świetlice?

Świetlica jest obiektem służącym do chwaleń się zasługami miejscowości. Przedstawia kronikę wydarzeń, pełni funkcję wystawienniczą, jest miejscem kolekcjonowania medali, pucharów. Świetlice pełnią funkcję mini muzeów z wystawami zdjęć z wydarzeń, prac plastycznych dzieci lub innych elementów wytwórczych, które przedstawiciele miejscowości sami wykonali. Jednocześnie świetlica jest to miejsce, do którego zaprasza się gości przyjezdnych, aby się pochwalić. Tutaj kulturę pojmuje się nie tylko poprzez sztukę plastyczną lub sztukę wysoką. Są w niej spotkania z okazji świąt cyklicznych Dnia Babci, Dziadka, Mamy wspólne tworzenie wieńców dożynkowych odbywa się właśnie tu. Dzieci recytują wiersze, robią laurki lub inne prezenty dla rodziców lub dziadków. Jest to miejsce, w którym powstają dzieła sprzedawane na jarmarkach, festynach. Tutaj pieką się ciasta i tutaj się je zjada. Odbywają się wesela, urodziny oraz stypy. Świetlice popołudniami zmieniają się w sale gimnastyczne, a wieczorami są parkietem do tańca. Świetlice na wsiach pełnią także rolę kaplic wówczas, gdy do kościoła jest daleko. Zdarza się, że w świetlicy spotykają i konfrontują się starzy i

młodzi: tutaj się bawią i uczą dzieci po lekcjach, a ich rodzice w święta spotykają się na przyjęciach. Tu mieszkańcy spotykają się podczas zebrań, dyskutują o najważniejszych sprawach wsi. W świetlicy są klótnie i rodzą się przyjaźnie. Świetlica tak samo dzieli ludzi na wsi jak ich łączy. Nie jest miejscem neutralnym, wzbudza emocje wtedy kiedy jest oraz wówczas gdy jej nie ma. Jest odwzorowaniem miejscowości oraz jej władz, sołtysów, rady sołeckiej. Może być jej chlubą lub wstydem. Z pewnością jest nieobojętym miejscem tworzenia się więzi pomiędzy sąsiadami.

Pomimo oczywistych różnic w podejściu do edukacji kulturalnej większość działań ma charakter ludyczny. Jednocześnie oferta warsztatowa ma charakter powtarzalny *decoupage*, zumba itp. przez co widoczne jest przesycenie pewnymi elementami oferty. Prowadzenie edukacji kulturowej w świetlicach wiejskich można podzielić na cztery rodzaje. Poprzez **narzędzia** to znaczy gotowe elementy, które mogą zachęcać do spędzania czasu w świetlicy: książki, komputery, gdy komputerowe, Internet, sportowe sprzęty, gdy planszowe, przybory plastyczne, telewizor, wyposażenie kuchni, stoły, krzesła. Drugim rodzajem są **spotkania**: wspólne obchodzenie świąt cyklicznych, festyny, zebrania, zabawy dla dzieci i dorosłych. Trzecim rodzajem jest **harmonogram zajęć** świetlicowych – są to wszelkiego rodzaju zajęcia dla dzieci, młodzieży czy starszych, które odbywają się o wyznaczonych godzinach w poszczególnych dniach i są one powtarzalne. Czwarte to **działania zewnętrzne**. Do tego rodzaju działań zaliczamy warsztaty np. plastyczne, muzyczne, kulinarne, teatralne polegające na tym, że zapraszany jest animator/ edukator. Warsztaty są najczęstszą formą zajęć dodatkowych odpłatnych lub nie, finansowanych w ramach projektu wygranego przez świetlicę lub przez zewnętrznie organizację GOK lub NGO.

Kto uczestniczy, a kto jest wykluczony z działań edukacji kulturowej?

Z założenia wszystkie formy edukacji kulturowej skierowane są do wszystkich mieszkańców. Najczęściej ze świetlicowych działań lub spotkań korzystają dzieci do lat 12 oraz osoby na emeryturze. Trudnymi odbiorcami jest młodzież w wieku gimnazjalnym oraz dorośli pracujący czy matki z małymi dziećmi. Młodzi, którzy mieszkają na terenach wiejskich mają ograniczony dostęp do wszelkich instytucji kulturowych, ponieważ nie ma takich w ich najbliższym otoczeniu. Ponadto, instytucje lokalne często nie są zainteresowane organizowaniem wydarzeń w mniejszych miastach bądź małych wsiach. Ofertę przedstawiają jedynie GOK-i organizując wydarzenia dla wszystkich mieszkańców. Ostatnią możliwością na rozwój młodzieży wiejskiej oraz ich działanie w obszarze kultury oferuje szkoła oraz Internet, który nie jest dostatecznie wykorzystywany, a dobrze użyty mógłby ułatwić dostęp do kultury, poszerzyć zainteresowania młodzieży wiejskiej¹⁷. Najczęstszym problemem jest problem **niedopasowania oferty świetlicy wiejskiej** do potrzeb społeczności jak również **niesygnalizowanie tych potrzeb**. Mieszkańcy nie mówią czego potrzebują, natomiast narzekają na nudę. W świetlicach powstaje często problem **pustki pozaprzedszkolnej i pozaszkolna**. Jest to sytuacja, kiedy brakuje zajęć edukacyjnych skierowanych do najmłodszych i dzieci starszych. Można powiedzieć, że ta grupa wiekowa u dzieci jest najczęściej wykluczona z działań świetlicowych, najczęściej organizuje się sama jednocześnie będąc najczęstszym gościem na świetlicy. Ze względu na zauważalną małą frekwencję mężczyzn na zajęciach, odbiorcami działań edukacyjnych najczęściej są kobiety. Działania są wówczas sfeminizowane to znaczy dopasowane do potrzeb kobiet np. gimnastyka, warsztaty kulinarne. Mężczyźni też rzadziej wychodzą z propozycją zajęć dla siebie. Kolejnym spostrzeżeniem jest to, że z oferty korzysta wąska grupa osób, ograniczona do rodziny, krewnych i przyjaciół Lidera/ Sołtysa. Przy tym elemencie warto wskazać na częste skłócenie mieszkańców wsi. Wybór sołtysa determinuje fakt korzystania z oferty tylko jednej i powtarzalnej grupy osób. Dlatego czasami istotne jest pojawienie się

¹⁷ <http://witrynawiejska.org.pl/strona-glowna/moje-solectwo/item/45417-swietlice-z-problemami>

„nieświadomego-świadomego obcego”, a jednocześnie neutralnego animatora, który na etapie diagnozy zauważy tego rodzaju problem wśród społeczności. Wymieniając bariery w rozwijaniu edukacji kulturowej na wsi należy wskazać również na zawstydzenie ze strony mieszkańców oraz poczucie małomiasteczkowości, strach przed zmianą, obawa postawienia się w centrum działań kulturalnych i jednocześnie wystawienie się na krytykę. Takie zachowanie prowadzi do autowykluczenia, ponieważ osoby same, dobrowolnie rezygnują z zajęć. Oczywiście ideą działań z zakresu edukacji kulturowej powinno być łączenie aniżeli dzielenie mieszkańców,. Mielibyśmy do czynienia z sytuacją idealną. Jedną rzecz jest pewna, że zaproponowanie odpowiedniej formy aktywności nie zawsze spotka się z zadowoleniem wszystkich grup odbiorców. Zawsze znajdzie się grupa „wykluczonych”, a pobudzanie zainteresowania mieszkańców wymaga czasu i cierpliwości.

4.4. Problemy świetlic wiejskich w organizowaniu edukacji kulturowej

Budynek i koszty

Myślenie o prowadzeniu działań z zakresu edukacji kulturowej w świetlicach wiejskich oraz innych tego typu obiektach należy rozpoczynać już na etapie projektowania samych budynków, kontenerów, czy modernizowania starych pomieszczeń. Zdarza się, że nowopowstałe świetlice przez swój profil architektoniczny stają się główną barierą przy rozszerzaniu oferty edukacyjnej. Nadanie odpowiedniej formy projektowej świetlicom umożliwiłoby propagowanie wielu działań kulturalnych. Obecnie nowo wybudowane świetlice lub kontenery są nieprzemyślanymi obiektami. Projekty te są niedostosowane do potrzeb społeczności ani nie są z nimi konsultowane. Przykładem mogą być świetlice, które np. są zbyt małe do prowadzenia zajęć tanecznych, a płytki ceramiczne na podłodze uniemożliwiają prowadzenie zajęć muzycznych, ponieważ jest w nich słaba akustyka. Na przykładzie świetlic widać wyraźnie, że budynki determinują rodzaj zajęć edukacyjnych z zakresu kultury lub usprawiedliwiają brak takowych.

„W latach 2007-2014 ze środków PROW wybudowano, zmodernizowano lub wyposażono ponad 3,9 tys. budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno-kulturalne, w tym świetlic i domów kultury. W ramach inicjatywy LEADER wyremontowano lub odrestaurowano 655 świetlic wiejskich oraz innych obiektów pełniących ich funkcje. Na projekt każdą gminę mogła otrzymać do pół miliona złotych.”¹⁸ Przez brak jednej obowiązującej definicji świetlicy wiejskiej nikt nie wymagał od gmin pomysłu na ich funkcjonowanie. Obecnie mając odpowiednie finansowanie na powstanie świetlic łatwo jest zażądać od władz samorządowych wybudowania czy zmodernizowania świetlic. Problem pojawia się wówczas, gdy trzeba je odpowiednio zagospodarować i wypełnić aktywnościami również takimi, które będą przynosić zysk dla świetlicy, a ona sama będzie na sobie zarabiać. Obecnie brakuje głównym problemem świetlic wiejskich jest brak środków na utrzymanie obiektów. Powstawanie dużej ilości świetlic w stosunkowo krótkim czasie stało się pułapką dla nich samych. Problemem gminy jest brak pomysłu, do czego inwestycja tego typu jest im potrzebna i jak dalej będą ją finansować. Obecnie problemem finansowania ma realne przełożenie na funkcjonowanie tego typu obiektów. Widać to szczególnie po jakości prowadzenia zajęć, braku funduszy na opłacenie animatora czy lidera. Wynagrodzenie pracowników GOK pracujących w świetlicach nie stanowi motywacji do pracy. Najczęściej działania prowadzone są przypadkowo, bez długoterminowego planu, chaotycznie.

¹⁸ <http://witrynawiejska.org.pl/strona-glowna/moje-solectwo/item/45417-swietlice-z-problemami>

Wraz z kończącym się projektem finansującym działania edukacyjne, kończy się idea, ponieważ samorządy nie kontynuują działania ze względu na brak funduszy.

Nadzieja dla świetlic wiejskich?

Nie można mówić o właściwie prowadzonej edukacji kulturowej bez wsparcia samorządów oraz wspierającej polityki państwa. Tak samo jak wsparcie finansowe, potrzebne jest wsparcie merytoryczne, eksperckie. Należy zadbać o to, aby za świetlicami podążał model skutecznego zarządzania. Należałoby propagować ideę sieciowania świetlic wiejskich, by tworzyć z nich gminne centra kultury. Działania edukacyjne należy zacząć od właściwego kształcenia osób pracujących na stanowiskach społecznych animatorów wiejskich oraz odpowiedniego wynagradzania ich pracy. Na terenach wiejskich wciąż potrzebna jest popularyzacja dobrych praktyk nie tylko w Polsce oraz wymiana doświadczeń. Istotne są partnerstwa publiczno-społeczne oraz dzierżawienie obiektów na cele kultury i integracji. Dużą wartością dla świetlic są projekty finansowane zewnętrznie. Wsie oraz świetlice wiejskie potrzebują zewnętrznych bodźców do rozwoju. Przy tworzeniu świetlic jako miejsc kultury nie można pomijać istotnej roli architektów i projektantów wnętrz czy krajobrazu. Właściwe zagospodarowanie świetlic i jej okolicy jest kluczem do tego, aby inspirowały mieszkańców i pobudzały do działania, a nie stały się martwą i jednocześnie generującą koszty infrastrukturą.

5. Wnioski i rekomendacje

- **Edukacja kulturowa to nie tylko „wiedza o kulturze i sztuce”, ale przede wszystkim uczenie rozumienia wszelkich form kultury, ale także: uspołecznianie, współuczestniczenie, nauka podejmowania relacji z innymi.** Tak (szeroko) rozumiana edukacja kulturowa nie była jeszcze badana w naszym województwie – niniejsze rozpoznania mają charakter pionierski (dotychczasowe analizy edukacji kulturalnej/kulturowej w województwie były nieliczne i rozproszone), stąd też zakładamy, że wiele w tej diagnozie można by jeszcze udoskonalić
- **Edukacją kulturową w regionie zajmują się:** a) szkoły (w ramach przedmiotów artystycznych i poza nimi, w ramach kół artystycznych, w ramach innowacji pedagogicznych), b) lokalne instytucje kultury (domy/ośrodki kultury, świetlice wiejskie) w ramach swojej oferty programowej, w ramach współpracy z twórcami spoza instytucji, c) ponadlokalne instytucje kultury, dysponujące strukturami organizującymi pracę edukacyjną (muzea, filharmonia, opera), d) animatorzy, twórcy, artyści działający w ramach organizacji pozarządowych z sektora kultury lub pokrewnych
- **Adresatami edukacji kulturowej są** najczęściej dzieci i młodzież młodsza (do ukończenia szkoły podstawowej) - zwłaszcza w działaniach sektora oświaty, w przypadku działań animatorów, artystów – częściej bywa także adresatem młodzież starsza, czasem także grupy międzypokoleniowe.
- Edukacja kulturowa – poza sferą zinstytucjonalizowanych praktyk podejmowanych w ramach „dużych” (ponadlokalnych) instytucji kultury przeważnie jest **budowana w oparciu o działania oddolne (częściej jest to inicjatywa „zapaleńców”)**. Podobnie istniejąca wymiana doświadczeń pomiędzy praktykami i przedstawicielami różnych sfer społecznych jest nie tyle efektem jakiegoś działania strategicznego, co raczej spontanicznej aktywności części podmiotów i organizatorów kultury.
- Sfera oświaty podporządkowana licznym centralnym wymogom formalnym, dając jednak czasami szansę na wykazanie się aktywnością zaangażowanym jednostkom. **To co różni oba**

światy – nauczycieli i animatorów – to przede wszystkim inne języki opisujące edukację kulturową, inne struktury (warunki) prowadzonej działalności, różne perspektywy czasowe i odnoszące się do przestrzeni działania, w niektórych wypadkach różne priorytety i różne grupy odbiorców.

Tab. 6. Świat nauczycieli i świat animatorów kultury – podobieństwa i różnice

	Świat nauczycieli	Świat animatorów
Warunki organizacji działań	Ograniczenia formalne, konieczność „rejestracji” zajęć pozalekcyjnych. Poczucie pracy pod presją zewnętrznych instytucji (kuratorium oświaty, ministerstwo)	Większa swoboda w wyborze form działań i konstruowaniu ram formalnych prowadzonej aktywności
Adresaci i obszar działań	Uczniowie szkoły – częściej dzieci i młodzież młodsza	Możliwość rozszerzania grup odbiorców – nieco częściej młodzież starsza
	Częściej: przestrzeń szkoły	Przestrzeń instytucji kultury, ale także przestrzeń publiczna
Rytm pracy i organizacja czasu działania	Rok szkolny	Rok kalendarzowy
	Praca rozpisana na cały rok/lata	Praca rozpisana na cykl życia projektu
	Rezultaty pracy odłożone w czasie	
Zgłaszane potrzeby	Potrzeba rozwijania technik warsztatowych	
	Potrzeba działań integracyjnych (wspólnych spotkań, warsztatów)	

- Postawy nauczycieli wobec projektu Bardzo Młoda Kultura – w świetle prowadzonych przez nas rozpoznawczych badań – można określić ogólnie jako **"zaciekawienie"** i **"niepewność"**. Owo "zaciekawienie" związane jest nie tyle z jakimiś możliwymi zyskami (np. opracowanymi programami edukacji kulturowej do wykorzystania w nauczaniu), co raczej chęcią poszerzenia spektrum własnej działalności, poszerzenia wiedzy. "Niepewność" budzi natomiast kwestia definicyjna, rozszerzająca dotychczasowe rozumienie "edukacji kulturalnej"; w sytuacji kolejnych zmian w systemie edukacji i dużej niepewności także dotyczącej zatrudnienia nauczycieli, edukacja kulturowa może pozostawać nieco dalej na liście priorytetów sektora oświaty.
- **Zasoby edukacji kulturowej w regionie**, to przede wszystkim 1) zaangażowanie i zdolność do samoorganizacji edukatorów kultury, pewnego rodzaju „głód” tego takich działań; 2) warunki społeczne: potencjał regionu (otwartość, poszukiwanie tożsamości); 3) nasycenie infrastrukturą kultury
- **Główne deficyty edukacji kulturowej** to: 1) brak zinstytucjonalizowanego obiegu wiedzy nt. edukacji kulturowej, potrzeba ścisłej integracji – nie tylko międzysektorowej, ale także w obrębie sektora kultury (w sytuacji kiedy dyrektorzy instytucji kultury w województwie nie zawsze znają się nawzajem, tworzenie sieci współpracy jest utrudnione); 2) rozproszenie i

względnie niska gęstość zaludnienia województwa, co w sytuacji zmniejszonych potrzeb uczestnictwa może powodować trudniejszy dostęp dzieci z terenów wiejskich z oferty edukacji kulturowej; 3) Brak przepływu (wiedzy i praktyk) pomiędzy szkołą a animatorami; 4) Brak rozpoznania potrzeb docelowych uczestników

Rekomendacje:

- Podstawowym założeniem powinno być **współ-budowanie edukacji kulturowej przez różne podmioty**. Praca ta (zarówno organizacja jak i realizacja edukacji kulturowej powinna bazować na wykorzystywaniu potencjałów województwa i jego mieszkańców. **Jeśli edukacja kulturowa ma pozostawać w związku z charakterystyką województwa i celami strategicznymi rozwoju regionu, to powinna być związane z następującymi obszarami (tematami):** 1) Edukacja regionalna: tożsamości i miejsca; 2) Kształtowanie umiejętności „bycia razem”. Empatia, aktywizacja i animacja (praca z potencjałami); 3) Działania obywatelskie i wspólnotowe: przekraczanie różnic społecznych.
- Działanie w ramach dalszych etapów Bardzo Młodej Kultury powinny być adresowane do 3 grup: (1) organizatorów (są nimi instytucje kultury, org. pozarządowe, kuratorium oświaty, centra szkoleń animatorów/nauczycieli, artyści i twórcy, badacze kultury; (2) wykonawców (są nimi animatorzy, nauczyciele, podmioty kultury, twórcy); (3) odbiorców (dzieci i młodzież, ale także grupy międzypokoleniowe, dlatego ważne jest m. in. włączanie do projektów rodziców i seniorów). **Ważne jest przy tym dostosowanie oferty edukacji kulturowej do potrzeb odbiorców**. Oznaczają one zarówno bariery niezrozumienia i braku kompetencji odbiorców, jak i kwestię rozmiijania się działań twórców z rzeczywistymi potrzebami środowiska lokalnego. Oba problemy wiążą się z niedostatkami diagnozy potrzeb.
- **Priorytetowe jest działanie polegające na Informowaniu o praktykach edukacji kulturowej, szukanie międzyinstytucjonalnych porozumień (pomiędzy sektorem oświaty i kultury)**. Naszym zdaniem konieczne jest pełniejsze włączenie samorządu lokalnego, który mógłby pełnić rolę mediatora lub po prostu animatora współpracy pomiędzy szkołą a sektorem kultury.
- Podzielamy opinię badanych, że działania z obszaru edukacji kulturowej są często niedoceniane, także przez władze lokalne (zwłaszcza tam, gdzie budżety gmin są ograniczone a priorytetowe są projekty infrastrukturalne). Uważamy, że **w ślad za inwestycjami w infrastrukturę kultury powinna pojawić się programowa oferta edukacji**, tak by w przyszłości nowo zbudowane instytucje miały swoich odbiorców. Z tego powodu opowiadamy się za **organizacją następnego regionalnego kongresu kultury**, który będzie spotkaniem tych, którzy mają wspólne cele (często także wspólne grupy odbiorców i narzędzia pracy): animatorów, sektora oświaty i sektora pomocy społecznej. Mamy tu na myśli nie tyle spotkanie zorientowane na prezentację obrazu zachodniopomorskiej kultury, co raczej na **poszukiwanie form ściślejszej współpracy, tworzenie klimatu do stworzenia zinstytucjonalizowanego obiegu wiedzy i praktyk – m. in. z obszaru edukacji kulturowej**. Częścią tego Kongresu powinien być także temat świetlic wiejskich.
- **Należy opracować narzędzia i reguły badań „końcowego użytkownika” tzn. dzieci i młodzieży biorących udział w zajęciach/działaniach** programowanych w ramach projektów regrantingu. Przydatne będzie np. narzędzie do ewaluacji zajęć, które pozwoli ocenić m. in. trafność tematów i form edukacji kulturowej.
- **Podjęcie prób włączania pomijanych podmiotów edukacji kulturowej, które realizują niektóre jej formy, z różnych powodów znajdują się jednak „poza obiegiem” wiedzy na ten temat**. Mamy

tu na myśli aktorów instytucjonalnych takich jak Lokalne Grupy Działania, Lokalne Grupy Rybackie, Koła Gospodyń Wiejskich, Instytut Pamięci Narodowej, ale także świetlice środowiskowe i szerzej – instytucje zajmujące się pomocą społeczną. Do pomijanych podmiotów edukacji kulturowej zaliczyć można także naszym zdaniem grupy należące do „nieoczywistych form społeczeństwa obywatelskiego”, a więc np. grupy parafialne, harcerstwo, grupy rekonstrukcyjne.

- **Konieczne jest dalsze prowadzenie badań nad edukacją kulturową.** Wymaga dalszej oceny i monitorowania eksperymentu z niehierarchiczną, demokratyczną formą w ramach projektu EKDUS. Konieczne jest doprecyzowanie, kto jest rzeczywistym beneficjentem (odbiorcy zajęć, animatorzy, instytucje itd.) realizowanych projektów
- W dalszej części pracy analizować będziemy ograniczenia i szanse związane z pilotażowymi projektami finansowanymi w ramach regrantingu. Dalszej oceny i monitorowania wymaga szczególnie eksperyment z niehierarchiczną, demokratyczną formą realizowany w ramach projektu EKDUS. Na kolejnym etapie badania przyglądać się będziemy realizowanym projektom, wyłonionym w konkursach. Już teraz zbieramy informacje od samych realizatorów projektu, ale również gromadzimy dane z dokumentacji konkursowej i wypowiedzi ze spotkań komitetu sterującego, gdzie pojawiać się będą oceny, podsumowania prowadzonych przedsięwzięć.